

PRIRUČNIK ZA ZAPOSLENE U
ZATVORSKOM SUSTAVU

Važnost očuvanja
obiteljskih odnosa za resocijalizaciju
zatvorenika i zatvorenica

PRIRUČNIK ZA ZAPOSLENE

U ZATVORSKOM SUSTAVU

**Važnost očuvanja
obiteljskih odnosa za resocijalizaciju
zatvorenika i zatvorenica**

Impresum

Autorica:

Mirna Čačić, mag. act. soc.

Roditelji u akciji – Roda

Suautorice:

mr. sc. Maja Gabelica Šupljika, Ured pravobraniteljice za djecu

u poglavljima:

„S čime se sve susreću djeca čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora?“

„Potrebe djeteta u okruženju kaznenog tijela“

i

Tatjana Katkić Stanić, dipl. soc. radnica, Uprava za obitelj i socijalnu politiku,
Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike

u poglavljima:

„Izazovi međuresorne suradnje – CZSS kao saveznik u kompleksnim
obiteljskim odnosima“,

„Mreža podrške – Centar za socijalnu skrb i Obiteljski centar“

Naslovnica i ilustracije: ACT Printlab

Lektorica: dr. sc. Sanda Lucija Udier

Grafički dizajn i tisak: ACT Printlab

Naklada: 230 komada

Izdavač: Roditelji u akciji – Roda

ISBN: 978-953-8131-20-2

Izdano: kolovoz 2020.

Ured UNICEF-a za Hrvatsku zahvaljuje svim građanima i tvrtkama koji su svojim donacijama podržali unaprjeđenje prava djece čiji su roditelji u zatvoru u okviru zajedničkog programa *Neprekinute veze* te tisak ovog priručnika.

Sadržaj priručnika isključiva je odgovornost udruge Roda i nužno ne izražava stavove UNICEF-a i Ministarstva pravosuđa i uprave.

Sadržaj

1. VAŽNOST OČUVANJA OBITELJSKIH ODNOSA ZA RESOCIJALIZACIJU ZATVORENIKA I ZATVORENICA	5
Informiranost o procedurama ulaska	6
2. S ČIME SE SVE SUSREĆU DJECA ČIJI SU RODITELJI NA IZDRŽAVANJU KAZNE?	9
Stigma i sram – osude okoline	9
Narušeni obiteljski odnosi i posljedice odvajanja od roditelja	10
Siromaštvo obitelji	10
Laž i prešućivanje istine	11
3. POTREBE DJETETA U OKRUŽENJU KAZNENOGA TIJELA	12
Dijete do 3 godine starosti	12
Dijete predškolske dobi	12
Dijete do 11 godina starosti	13
Adolescent	13
4. S ČIME SE SVE SUSREĆU RODITELJI KOJI SU NA IZDRŽAVANJU KAZNE ZATVORA?	14
5. VAŽNOST PRUŽANJA POTPORE ZATVORENICIMA I OBITELJIMA	15
Razmjena dobre prakse	17
6. KAKO RAZGOVARATI S DJETETOM PRILIKOM POSJETA ZATVORU	18
Dojenče	19
Dijete predškolske dobi	19
Dijete od 7 do 12 godina starosti	20
Dijete u adolescenciji	20
7. ŠTO KAD POSUMNJATE NA ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE DJECE	21
8. KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA KAO IZVOR OSNAŽIVANJA PRAKSE SLUŽBENIKA ZATVORSKOGA SUSTAVA	24
9. IZAZOVI MEĐURESORNE SURADNJE – CZSS KAO SAVEZNIK U KOMPLEKSNIM OBITELJSKIM ODNOSIMA	28
10. MREŽA PODRŠKE	35
LITERATURA	39

Predgovor

Drage suradnice i suradnici,

ispred Vas se nalazi priručnik koji je namijenjen svim zaposlenicima i zaposlenicama u kaznenim tijelima, kako onima koji se bave upravljanjem, tako i onima koji su zaduženi za tretmanski rad ili su zaduženi za sigurnost, a pogotovo onima koji dolaze u kontakt s djecom zatvorenica i zatvorenika tijekom posjeta. Želja nam je približiti Vam dječju perspektivu i potrebe djece čiji su roditelji u kaznenom tijelu. Kako se djeca osjećaju, što ih sve muči, kako doživljavaju kazneno tijelo te što Vi možete učiniti da im bude lakše, samo su neka od pitanja kojima se bavimo.

Priručnik smo pisale uzimajući u obzir da se zatvorski sustav bavi potrebama zatvorenika te da su Vaše mogućnosti vezano uz zaštitu djece značajno ograničene vašim radnim ulogama. Međutim, važno je imati na umu da djeca svijet vide drugačije od odraslih. Ono što je Vama rutina i sastavni dio posla njima, djeci može biti stresno, a upravo u tom trenutku je često dovoljna samo jedna sitnica, poput osmijeha, da im uljepša dan i smiri njihove brige.

Nadamo se da će Vam ovaj priručnik poslužiti kao koristan alat te Vam ponuditi konkretne smjernice kako pristupiti i razgovarati s djecom, uzimajući u obzir njihovu dob. Većina poglavlja u priručniku nastala je kao odgovor na izazove koje ste nam naveli tijekom naše suradnje i edukacija tijekom 2019. godine. Tako se obrađuju različite zahtjevne situacije, poput nesuradljivosti drugoga roditelja oko dovođenja djeteta u posjet, izlaganja djece svađama odraslih tijekom posjeta, narušenih obiteljskih odnosa, zlostavljanja i zanemarivanja djece i ostalih važnih aspekata djetetova života. Kako bismo što bolje odgovorile na

postavljene izazove, u pisanju ovog priručnika uključile smo i naše suradnice mr. sc. Maju Gabelica Šupljika, zamjenicu pravobraniteljice za djecu, i Tatjanu Katkić Stanić, dipl. soc. radnicu, koja ima iskustvo rada u zatvorskom sustavu i sustavu socijalne skrbi.

Način na koji se službenici odnose prema obitelji od velike je važnosti za zatvorenika te može imati značajan utjecaj na njegovu resocijalizaciju, ali i na samu sigurnost i stabilnost u kaznenom tijelu. Vaše radne uloge su jako važne jer imate priliku pomoći pojedincima da se razviju u osobe koje će živjeti na društveno prihvatljiv način, nakon izlaska iz zatvora. Saznanje da ste nekoga potaknuli na pozitivne životne promjene i pomogli mu u uvođenju strukture u svoj život u Vašem je poslu velika nagrada.

Neki od zatvorenika i zatvorenica tek će u zatvoru, i tek zahvaljujući Vašoj podršci, postati bolji roditelji svojoj djeci. Pomažući im da budu bolji roditelji, pomažete i djeci da imaju priliku provesti kvalitetno vrijeme sa svojim roditeljem bez obzira na sužene mogućnosti koje u zatvoru imaju. Prijateljska gesta, primjerena reakcija u zahtjevnoj situaciji i mala promjena rutine koja neće ugroziti sigurnosne zahtjeve samo su neki od načina kojima niste samo olakšali djetetu taj dan, nego ste ga osnažili u njegovom sretnom i zdravom odrastanju.

Zahvaljujemo Vam na važnom i vrijednom poslu koji obavljate.

Ivana Zanze,
izvršna direktorica
Roditelji u akciji – Roda

1

Važnost očuvanja obiteljskih odnosa za resocijalizaciju zatvorenika i zatvorenica

Istraživanja pokazuju da su snažne i zdrave obiteljske veze jedan od ključnih faktora u prevenciji kriminalnoga ponašanja te zaštitni faktor u uspješnoj penalnoj rehabilitaciji i reintegraciji. Osim što pruža financijsku i emocionalnu podršku obitelj je često razlog za povratak na tržište rada nakon izvršavanja kazne zatvora, što ju čini važnim elementom potpore. Uzimajući u obzir navedeno, obiteljske veze i njihovo jačanje trebaju biti u fokusu kod osmišljavanja politika i praksi vezanih za zatvorski sustav (Daty, 2016).

Održavanje obiteljskih veza tijekom izdržavanja kazne važno je i za ujedinjenje obitelji nakon izlaska iz zatvora. S obzirom na to da cjelokupna situacija može narušiti mentalno zdravlje i obiteljske odnose, održavanje kontinuiranih posjeta, **u slučajevima kada je od strane stručnjaka procijenjeno da je to u najboljem interesu djeteta, nužno je u očuvanju i osnaživanju obitelji.**

Zatvorski se sustav bavi potrebama zatvorenika kao pojedinaca i ponekad je teško uslijed rutine i dnevnoga rasporeda kaznenoga tijela percipirati zatvorenika kao člana obitelji ili kao roditelja. Ulaskom u kazneno tijelo vanjski život pada u drugi plan, a time i odgovornosti i obveze koje postoje prema

drugima. Roditeljstvo je važan aspekt toga vanjskog svijeta koji ne bi smio biti zanemaren. Zatvorenik jest fizički ograničen u svojoj ulozi roditelja, međutim on ne prestaje biti roditelj. **Izvan zatvora nalazi se dijete koje je ostalo bez roditeljeve prisutnosti i društvo bi trebalo učiniti sve što je moguće kako to dijete ne bi bilo u potpunosti lišeno roditeljske skrbi i brige.** Zatvorski sustav dio je toga istog društva i kao takav pozvan je na poticanje i pružanje podrške zatvorenicima u roditeljskoj ulozi, sukladno mogućnostima koje postoje. Studija koju je proveo Children of Prisoners Europe – COPE, europska organizacija koja se bavi djecom čiji su roditelji u zatvoru, pokazala je da su kvalitetan kontakt i otvorena komunikacija s roditeljem zatvorenikom jako važni za djetetovu dobrobit. Isto se odnosi na obitelj i skrbnike s kojima je dijete u najbližem kontaktu, oni moraju biti u mogućnosti otvoreno s djetetom komunicirati o zatvoru te mu u vezi s tim pružiti podršku (Gabelica Šupljika, 2015).

Iz perspektive zatvorskoga sustava ono što se može učiniti jest **potaknuti zatvorenike na iskrenost vezanu uz izdržavanje kazne zatvora te na što intenzivnije i kvalitetnije**

odnose s obitelji. To mogu biti veliki izazovi, pogotovo uzimajući u obzir da nemaju svi razvijene roditeljske vještine i kompetencije te da postoje ograničene mogućnosti za kontakte vezane uz pravila kućnoga reda i sigurnosti samoga kaznenog tijela.

Česte su polemike o tome je li djetetu mjesto u kaznenome tijelu i u kojemu se opsegu ta tijela trebaju prilagođavati djeci. To je tema o kojoj je potrebno dodatno educirati i osnažiti kako roditelje, tako i same službenike zatvorskoga sustava. **Postoje stajališta da djeci nije mjesto u zatvoru te da se kaznena tijela kao takva ne bi ni trebala prilagođavati djeci, međutim važno je uzeti u obzir da je upravo to vrijeme posjeta tijekom kojega dijete ulazi u kazneno tijelo zapravo i jedino vrijeme kada ono može ostvariti direktan kontakt sa svojim roditeljem (barem dok roditelj ne ostvari druge pogodnosti češćega dodira s vanjskim svijetom).** Ono što kaznena tijela mogu učiniti jest raditi na **poboljšanju procedura** ulaska djece u kazneno tijelo te na **transparentnosti i dostupnosti pravila** tako da svaki posjetitelj bude informiran o svim važnim detaljima vezanima uza sam ulazak u kazneno tijelo i mogućnostima kontakta te stvaranju **adekvatnoga ambijenta za dječje posjete.**

Informiranost o procedurama ulaska

Procedure ulaska i ambijent samoga kaznenog tijela znatno utječu na način na koji će dijete doživjeti posjet i koliko će on za njega biti stresan. Pitanje transparentnosti procedura i njihove jasnoće mogu znatno pridonijeti mentalnomu zdravlju djeteta i smanjenju stresa.

Zasigurno bi od velike koristi za obitelji bilo kada bi svako kazneno tijelo javno objavilo i obiteljima učinilo dostupnima upute za ulazak koje bi bile napisane jednostavnim i razumljivim jezikom te koje bi bile prilagođene pravilima toga

specifičnoga kaznenoga tijela. Upute bi sadržavale osnovne informacije o samome posjetu, navelo bi se što je od dokumenata za djecu i odrasle potrebno imati, u uputama bi bile opisane procedure ulaska te bi bilo navedeno koji se predmeti smiju unijeti, a koji su striktno zabranjeni, koliko je prosječno vrijeme čekanja prije ulaska u sam prostor posjeta, kako izgleda pretraga i što se sve može očekivati. **Upute su jako važne jer iz njih odrasli stječu predodžbu kako će sam proces izgledati te mogu svoju djecu pripremiti za ulazak u kazneno tijelo.** Također, omogućuje se i samim posjetiteljima da lakše prate i poštuju pravila kaznenoga tijela te smanjenu anksioznost prilikom ulaska jer imaju jasniju ideju o tome što mogu očekivati. Bilo bi idealno kada bi se ove upute izradile u formi letaka koje bi zatvorenici mogli poslati svojim obiteljima prije realizacije posjeta kako bi dijete imalo dovoljno vremena na adekvatnu pripremu za posjet.

Neki od prijedloga kako bi upute mogle izgledati i što bi trebale sadržavati

- Koje osobne dokumente posjetitelji trebaju ponijeti sa sobom i kakva je procedura prijema?
- Kada je vrijeme posjeta i koliko posjet traje?
- Koliko se otprilike čeka prije samoga posjeta?
- Koliko osoba može doći u posjet (kako se broje mala djeca)?
- Tko sve može biti pratnja maloljetnoj djeci prilikom posjeta?
- Kakva je praksa ulaska – gdje se ostavljaju osobne stvari, gdje se čeka, je li na mjestu čekanja dostupan sanitarni čvor, prostor prilagođen za djecu, prematalice i slično.
- Koje su procedure sigurnosti – pretraga, prolazak kroz detektor metala?
- Koji se predmeti smiju ponijeti sa sobom?

- Što posjetitelji mogu donijeti zatvoreniku/zatvorenici – npr. kakva su pravila za donošenje paketa?
- Kako izgleda sam posjet – u kakvome se prostoru odvija i što je u njemu dopušteno (npr. nije dopušteno unijeti osobne stvari u prostor dječjih posjeta, ali zatvorenik može donijeti slatkiše za djecu koje je za njih kupio u zatvorskoj kantini).
- Postoje li aparati za kavu ili slatkiši dostupni posjetiteljima?
- Kakav kontakt tijekom posjeta obitelj može održavati s roditeljem (npr. je li dopušten tjelesni kontakt u prostoru za posjete ili nije)?
- Mogu li ponijeti knjigu za dijete da mu je roditelj u zatvoru pročita?
- Na koje sve načine dijete može komunicirati s roditeljem dok je na izdržavanju kazne zatvora?
- Ako je kazneno tijelo prometno izolirano, bilo bi poželjno da upute sadržavaju informacije o javnome prijevozu, obližnjim kafićima, restoranima i smještaju jer će se mnoge obitelji morati koristiti navedenim uslugama.
- Mreža podrške – s obzirom na to da se obitelj osobe koja je na izdržavanju kazne nalazi u vrlo ranjivoj poziciji, bilo bi dobro da upute sadržavaju popis ustanova i organizacija koje im mogu pružiti različite oblike pomoći. Sličan, samo puno opširniji popis nalazi se na kraju ove brošure.

PRILAGOĐENOST PROSTORA DJEČJIM POTREBAMA

Prilagođenost prostora dječjim potrebama također je jedan od važnih aspekata koji se ne smije zanemariti. Važno je da prostor u koji djeca ulaze ne bude zastrašujući za njih te da se nađe neki kutak koji će biti namijenjen njima i njihovim potrebama. Svako je kazneno tijelo drugačije i kada je riječ o prostornim, ali i kada je riječ o financijskim

mogućnostima, međutim uvijek se može naći mjesta barem za sitne prilagodbe. Važno je da prostori u kojima borave roditelji i djeca budu opremljeni didaktičkim igračkama za različite dobne skupine djece te da djeca vrijeme provode u ugodnome i osvjetljenome prostoru koji ima neke dijelove koji se mogu poistovjetiti s obiteljskom atmosferom. Također je važno da namještaj koji postoji za djecu ne bude fizički odvojen od onoga za odrasle osobe jer se time zapravo usmjerava odrasle jedne na druge, a djecu odvaja od njih. Ambijent može znatno utjecati na kvalitetu posjeta i na obiteljske veze, ali i na smanjenje stresa kod djeteta koji je uzrokovan samim posjetom kaznenomu tijelu.

Neke od smjernica za uređenje prostora dječjih posjeta

- Kada organizirate dječji kutić, nemojte ga fizički odvajati od prostora gdje borave odrasli – tako da on bude u zasebno- me kutu – jer time zapravo dovodite do toga da se djeca igraju sa strane, dok se odrasli bave svojim temama.
- Prilikom organiziranja prostora važno je uzeti u obzir potrebe različitih dobnih skupina djece – djeca starije dobi neće se ugodno osjećati u prostoru koji je u potpunosti prilagođen djeci mlađe dobi.
- Prostor ne treba sadržavati previše slika, crteža ili animacija koje bi djetetu odvlačile pozornost od razgovora s roditeljem.
- Televizor, ako ga ima u prostoru za dječ- je posjete, treba utišati ili ugaziti prigo- dom posjeta. Bolje je da televizor bude u prostoru čekaonice jer tada dijete nema prilike biti s roditeljem.
- Kada je riječ o **prostoru čekaonice**, on bi također trebao biti prilagođen potre- bama djece jer je dijete zapravo najra- njivije dok boravi u njemu. Čeka susret sa svojim roditeljem, upravo je prošlo kroz proceduru ulaska u kazneno tijelo, što može biti jako stresno, i zapravo nema što raditi u tome periodu. Prostor se može opremiti nekim bazičnim sitnicama kao što su pribor za crtanje,

slikovnice, igračke itd. U nastavku možete pogledati kako je udruga Roda u suradnji s UNICEF-om uredila prostoriju za dječje posjete i prostor čekaonice Kaznionice u Lepoglavi.

- Ako nemate financijskih mogućnosti za uređenje i kupnju didaktičkih igračaka i pribora, za pomoć se možete obratiti različitim organizacijama i ustanovama koje se bave potrebama djece.

Prostori u kojima djeca borave trebali bi poštivati minimalne higijenske uvjete, imati dovoljnu količinu svjetlosti, ventilaciju, sadržaje za djecu, prostor u kojemu se posjetiteljice mogu pobrinuti za dojenčad, namještaj koji je prilagođen djeci i slično. U prostoru bi se svi posjetitelji, a pogotovo djeca, trebali osjećati ugodno. Sadržaji za djecu trebali bi biti prilagođeni različitim dobnim skupinama djece.

2

S čime se sve susreću djeca čiji su roditelji na izdržavanju kazne?

Djeca zatvorenika, bez obzira na državu iz koje potječu, obrazovni ili ekonomski status, imaju određene zajedničke rizike s obzirom na obiteljsku situaciju u kojoj se nalaze. Oni su samom činjenicom da im je jedan roditelj u zatvoru zakinuti za svoje osnovne potrebe – za bliskost s roditeljem i težnju za cjelovitom obitelji. Iako svako dijete ima potrebe koje znatno ovise o dobi i razvoju djeteta, uvijek postoji želja za sigurnošću, poštivanjem osobnih granica, informiranosti o događajima i njihovu utjecaju na život djeteta. Odlazak roditelja na izdržavanje kazne nosi sa sobom mnogobrojne izazove jer znatno ograničava roditelja u ispunjavanju svoje uloge i mogućnostima sudjelovanja u životu djeteta. Također, dijete se često suočava s negativnim reakcijama okoline vezane uz postupke roditelja, a unutar obitelji mu se često prikriva istina ili se ne razgovara otvoreno o tome što se događa i kakve posljedice to ima na život djeteta.

Stigma i sram – osude okoline

Djeca roditelja koji izdržavaju kaznu zatvora imaju visok rizik za sekundarnu viktimizaciju. Prilikom počinjenja kaznenoga djela, ali i tijekom normalna tijeka života, moguće je

da se u nekim situacijama dogode traumatski događaji ili postupci koji će za posljedicu imati viktimizaciju neke osobe. Viktimizirana je ona osoba koja je bila žrtva. Može se raditi o prometnoj nesreći, ali i o zlostavljanju u školi. Kada govorimo o djeci, prethodni odlomak u kojemu je objašnjeno na koji način djeca bivaju uskraćena za ispunjenje svojih potreba govori upravo o takvoj viktimizaciji prilikom odlaska roditelja na izdržavanje kazne zatvora. Dakle, u toj su situaciji djeca na neki način žrtve i to je direktno uzrokovano odvajanjem od roditelja. No istodobno okolina može dodatno pogoršati situaciju u kojoj se dijete nalazi. Na primjer, dosta se djece susretne sa situacijom da se ostala djeca više s njima ne žele igrati, da ih zadirkuju ili im se rugaju. Također se događaju situacije da drugi roditelji zabranjuju druženja svojoj djeci. Time su djeca stigmatizirana i znatno se narušava socijalna mreža koju su do tada gradila. Tada govorimo o sekundarnoj viktimizaciji koja ponajprije ovisi o socijalnoj okolini, politici i stajalištu društva prema osobama koje su počinile neko kazneno djelo, mogućnostima pristupa stručnjacima za mentalno zdravlje i drugim stručnim osobama koje mogu pružiti podršku roditeljima i djeci, ali i samome zatvorskom sustavu u nekoj državi.

Narušeni obiteljski odnosi i posljedice odvajanja od roditelja

Unutar same obitelji postoji velik rizik od narušavanja obiteljskih odnosa i udaljavanja od roditelja koji je odsutan. Djeca, ali i odrasli, često se nose s velikim osjećajem gubitka i separacije (Hairstone, 2007:15). Djeca mogu biti preplavljena različitim emocijama te različito reagirati na odlazak roditelja i sam posjet kaznenom tijelu. Odvajanje od roditelja, ali i narušeni i konfliktni odnosi roditelja mogu biti traumatsko iskustvo za dijete. Način na koji će ono doživjeti cjelokupnu situaciju ovisi o njegovim individualnim karakteristikama, reakcijama okoline i dostupnosti podrške. Trauma kod djece može uzrokovati poteškoće u sazrijevanju i nošenju s vlastitim emocijama. Nadalje, može uzrokovati destruktivno ponašanje prema sebi i drugima, teškoće u učenju i negativnu sliku o sebi i drugima. **Važno je naglasiti da, ako je dijete izloženo neočekivanomu i traumatskomu događaju, što odlazak na izdržavanje kazne zatvora jednoga od roditelja često jest, obitelj treba djetetu pružiti podršku ili potražiti stručnu pomoć.** Odrasla je osoba ta koja mora pomoći djetetu da se nosi s traumatičnim iskustvom jer ga djeca ne mogu na prikladan način razumjeti (Profaca, 2016).

Problemi u partnerskim odnosima mogu biti traumatični za djecu jer su ona direktno izložena roditeljskomu sukobu. Partnerski odnos može biti narušen odlaskom na izdržavanje kazne. Narušen partnerski odnos posljedično može ugroziti odnose s djecom jer postoji manja vjerojatnost da će drugi roditelj poticati kontakte i voditi djecu u posjete ako sam ili sama ima narušene odnose s partnerom (Hairstone, 2007:16). Upravo je nedostatak odrasle osobe koja bi bila pratnja djetetu u posjetu ili zabranjivanje posjeta djetetu jedan od čestih uzroka narušavanja kontakta između roditelja u zatvoru i djeteta.

Također kao jednu od reakcija na takav traumatski događaj dijete može razviti nepovjerenje prema sustavu i institucijama. Na koji će način gledati sve državne institucije i(li) uniformirane osobe u životu može biti odraz načina na koji se pravosudni policajac prema njemu ponašao na ulasku u zatvor (Robertson, 2012). Iz perspektive službenika zatvorskoga sustava uvijek možete ohrabriti obitelji da potraže pomoć i podršku. U poglavlju *Izazovi međuresorne suradnje* nalaze se korisne informacije vezano uz to što se može učiniti kada postoje problemi u obiteljskim odnosima, a u poglavlju *Mreža podrške* možete naći popis institucija i udruga koje pružaju različite vrste pomoći i podrške na koje možete uputiti obitelj. U slučaju da sumnjate da je dijete zlostavljano ili zanemareno, možete pogledati primjere indikatora u istoimenome poglavlju, a upute o tome kako surađivati s centrom za socijalnu skrb (CZSS-om) možete naći u poglavlju *Izazovi međuresorne suradnje*.

Siromaštvo obitelji

Veliki teret, osim emocionalne udaljenosti, mogu uzrokovati financijski problemi obitelji. Najčešće je upravo zatvorenik bio primarni hranitelj obitelji te je sada obitelj u velikome financijskom riziku zbog gubitka izvora prihoda. Siromaštvo obitelji čiji je član u zatvoru je jedan od uzroka smanjenja intenziteta i učestalosti kontakata djeteta i roditelja. Siromaštvo je još izraženije u slučaju kada postoji velika geografska udaljenost između kaznenoga tijela i djetetova prebivališta. Izdatci za dolazak u posjet mogu ugrožavati već ionako narušen budžet obitelji. Obitelj možete uputiti da se javi nadležnome centru za socijalnu skrb i zatraži isplatu jednokratne naknade za posjet djeteta roditelju u zatvor. Ipak, imajte na umu to da dječji posjet roditelju u kaznenome tijelu nije direktno naveden u Zakonu o socijalnoj skrbi kao razlog primanja jednokratne naknade te ovo nije pravo obitelji već mogućnost, a odluku o tome hoće li se odobriti jednokratna naknada donosi nadležni socijalni radnik u CZSS-u, nakon procjene financijskog stanja u obitelji.

Za novčanu pomoć namijenjenu subvencioniranju troškova puta za posjete obitelji se također može obratiti i zakladi Hrvatska za djecu na adresu Park Stara Trešnjevka 4, 10000 Zagreb, putem telefona: + 385 1 3657 901 ili na email: info@zhzd.hr, a ostale informacije možete provjeriti na njihovim internetskim stranicama: www.zhzd.hr.

Laž i prešućivanje istine

Jedan je od velikih rizika za samu obiteljsku dinamiku laganje djetetu o izdržavanju kazne zatvora. Praksa pokazuje da se mnoge obitelji i zatvorenici odlučuju na prikriivanje istine. Često se nađu različita obrazloženja izostanka kontakta poput: „Tata je na brodu“, „Majka radi u Njemačkoj“ ili „Na službenom sam putu“. Postoje brojni izgovori kojima se djeci pokušava prikriti činjenica da mu je roditelj u zatvoru. Mnogi od njih će možda i donijeti kratkotrajno olakšanje kojim će se izbjeći potencijalno stresna i uznemirujuća situacija, međutim mnoga pitanja ostaju otvorena te će se s vremenom samo naglašavati. I najpožrtvovniji radnici dolaze iz Njemačke kući za blag dane i svaki brod kad-tad uplovi u luku. S vremenom se samo stvara veći jaz između realnosti i priče, a stvarni problemi ostaju.

Važno je uzeti u obzir da zatvorenici i zatvorenice često osjećaju sram zbog samoga izdržavanja kazne, brinu se da će izgubiti poštovanje svojega djeteta i često se ne znaju nositi s vlastitim emocijama. Također često misle da je dijete premalo da bi shvatilo težinu cjelokupne situacije (Hairstone, 2007: 17).

Ponekad kada sudjelujete kao promatrači u razgovoru zatvorenika ili zatvorenice s djetetom, zasigurno primijetite da ne govore svojem djetetu istinitu informaciju o tome gdje su i da ne žele da im ono dolazi u posjet kako dijete ne bi otkrilo istinu gdje se oni nalaze. Iako je na kraju krajeva to jedna od roditeljskih odluka, pokušajte im pružiti podršku i potporu da budu iskreni prema djetetu. Stručnjaci se

slažu da djeca u takvim situacijama trebaju imati informacije, a koliko i na koji način će im se one predočiti, ovisi o dobi i zrelosti samog djeteta.

Također, jedan od argumenata jest činjenica da laganje može izazvati puno veću štetu jer, osim što se mora suočiti s bolnom činjenicom da mu je jedan roditelj u zatvoru, dijete će se također morati suočiti s činjenicom da su mu obitelj i(li) roditelj kontinuirano lagali. Privrženost, povjerenje i sigurnost time su znatno narušeniji nego što je to bio slučaj u početku. U slučaju laganja roditelj uopće nema kontrolu nad tim hoće li, kada će i na koji način dijete saznati istinu.

Stabilni obiteljski odnosi zatvorenika iz perspektive službenika zatvorskoga sustava mogu biti koristan alat u radu. Zatvorenik koji ima obitelj koja ga čeka na slobodi najčešće će se radovati izlasku na slobodu i bit će usmjeren na povratak u obitelj. Može ga se motivirati da se ponaša u skladu s kućnim redom zatvora ili kaznonice većom mogućnošću kontakta s obitelji (koje mu omogućuju razina uspješnosti i opseg pogodnosti). Također, obitelj može djelovati kao snažan korektivni faktor u radu sa zatvorenikom. Često se događa da se zahvaljujući suradnji službenika i obitelji zatvorenik odluči uključiti u posebne programe i raditi na pozitivnim promjenama vezanima uz vlastito ponašanje. Veća je vjerojatnost da će se zatvorenik koji održava redovite kontakte s obitelji i ima njihovu podršku lakše prilagoditi penalnim uvjetima i bolje reagirati na stresore povezane s prilagodbom. Teškoće prilagodbe zasigurno će postojati zbog sama čina odvajanja od obitelji, ali općenita prilagodba može biti puno lakša zatvoreniku koji ima razvijenu socijalnu mrežu podrške izvan institucije. Zatvorenik koji nema socijalnu mrežu pod većim je rizikom za zlorabu lijekova, sukobe s drugim zatvorenicima i druge stegovne prijestupe. Isto se odnosi i na potrebu za pomoći i podrškom vezanom za svakodnevne probleme. Osobe koje održavaju stabilne obiteljske veze često su motiviranije za pozitivne promjene ponašanja. Preduvjet za ostvarenje kvalitetne veze jest iskrenost i transparentnost.

3

Potrebe djeteta u okruženju kaznenoga tijela

Dijete do 3 godine starosti

U dobi do 3 godine potrebe djeteta usmjerene su na zadovoljenje osnovnih fizioloških potreba: na sigurnost, rutinu i autonomiju. **Dijete u toj dobi (nekad i kasnije) nije u mogućnosti odložiti potrebu za hranom, pićem, spavanjem ili odlaskom na WC.** Zahtjevi da to učini, na primjer prigodom dugotrajnoga i iscrpljujućega čekanja posjete, mogu uzrokovati snažnu nervozu, izljeve bijesa ili agresije i plač. To će vjerojatno uznemiriti roditelja, a moguće i ostale posjetitelje i službenike. Ako možete, pomozite roditelju s djetetom da zadovolji potrebe djeteta. Djeca osjećaju sigurnost kada imaju određenu rutinu i često upravo neki sitni postupci mogu znatno utjecati na smanjenje stresa. Ako je dijete ponijelo istu igračku kao prošli put i želi ju opet pokazati – omogućite mu to. Potreba za rutinom doista je snažna, razvojno nužna i njezino poštivanje dovodi do smirena ulaska u prostor predviđen za posjet.

Dijete te dobi ima razvijen strah od stranaca i potrebu za sigurnošću. Moguće je da će se tijekom pretrage više puta okretati prema roditelju i tražiti dodir i zaštitu. Prisiljavanje i „skraćivanje muke” brzim pregledom uz protest djeteta (što možda i sam roditelj inicira) možda će kratkoročno dovesti do brzo obavljena posla, ali će dugoročno narušiti mogućnost uspostavljanja odnosa povjerenja s vama, a možda i s drugim osobama u odori.

Dijete predškolske dobi

Dijete predškolske dobi zna izraziti svoje potrebe, no moguće je da odrasta u okruženju koje nema previše razumijevanja te je već naviknuto da one neće biti prepoznate. Također, predškolsko dijete često se doživljava kao „dovoljno veliko da više nije malo”. To uključuje situacije kada se od djeteta očekuje da samo prepozna kada bi trebalo odgoditi zadovoljenje svojih potreba kao što to čine odrasle osobe, recimo suzdržati se od traženja hrane ili pića tijekom posjeta ako je gladno ili žedno. Upravo je to doba intenzivna razvoja, emocionalnoga previranja i učenja ponašanja. Dijete temeljem postupaka odraslih prema njemu samome donosi zaključke o vlastitoj vrijednosti, oblikuje svoju ličnost, stvara temelje za odraslu dob te razvija samopouzdanje i samopoštovanje.

Dijete prilikom dolaska u kazneno tijelo ima potrebu za sigurnošću, ali i da ga se prepozna kao važno te odgovori na njegove potrebe. Kada razgovarate s obitelji, razgovarajte **s djetetom**, a ne **o djetetu** s odraslim članovima. Pitajte ga za njegovo mišljenje i dajte mu prostor da se izrazi. Postoji velika vjerojatnost da se dijete te dobi osjeća odgovorno za postupke roditelja ili smatra da je ono krivo za činjenicu što mu je roditelj u zatvoru. Obratite pozornost na to da u interakciji ne stvorite okruženje koje bi takav način razmišljanja mogao potaknuti ili podržati.

Postoji mogućnost da dijete te dobi bude vrlo znatiželjno prilikom čekanja posjeta te vam može postavljati veliku količinu pitanja. Svojim pitanjima može vas ometati u obavljanju posla. Dajte mu do znanja da želite, ali ne možete odgovoriti na njegova pitanja. „Ti si jedna jako znatiželjna djevojčica! I ja sam jednom bila takva. Hajdemo se dogovoriti! Ja sada moram obaviti jedan bitan posao, ali tvoja pitanja također su mi važna. Možeš li zapamtiti jedno koje ti je najvažnije pa me možeš pitati kada budem gotova s poslom?”

Dijete do 11 godina starosti

Dijete školske dobi prije adolescencije najčešće je manje zaigrano nego iz mlađe dobne skupine, poslušnije je i već je naviknuto na strukturirane okoline u kojima se mora ponašati sukladno određenim pravilima. To dijete ima potrebu za samostalnošću i sasvim je u redu da, kada ste u kontaktu s njim, od njega zatražite da samo obavi neke radnje koje je prije radio roditelj, poput svlačenja jakne ili predaje identifikacijskoga dokumenta pri ulasku u kazneno tijelo. I dalje je dijete sklono propitivanju i ispitivanju. Odnos se može uspostaviti kada uvažavate njegova pitanja, a odgovarate kao što biste odgovarali odrasloj osobi. Također, dijete te dobi sklono je zamišljanju i maštanju pa će vam možda postavljati neka pitanja o vašem poslu poput: „Jeste li ikad pucali iz pištolja?“, „Jeste li ikada ikoga ubili?“, „Mogu li i ja biti policajka?“ i slično. Odgovorite djetetu iskreno. Dijete se može bojati da ćete ga zatvoriti ako napravi nešto pogrešno, posebno ako odrasta u obitelji u kojoj postoji snažna averzija prema osobama u odori – ako vidite da je dijete u strahu, možete ga pitati boji li se nečega. Djeca se često znaju bojati da će i ona završiti u zatvoru ako nešto pogriješe, a vi im možete objasniti da je zatvor samo za odrasle osobe koje su prekršile zakone, a ne za djecu koja su bila nestašna.

Adolescent

Adolescenti vrlo često više ne izgledaju kao djeca te smo im skloni pripisivati osobine odraslih osoba, iako oni to još uvijek nisu. Većina adolescenata ima određen otpor prema autoritetu jer je za tu razvojnu fazu karakterističan bunt prema okolini i preispitivanje pravila. Utvrđivanje vlastita identiteta često je jako zahtjevno i za adolescenta sama, ali i za njegovu okolinu. Djeca koja potječu iz obitelji koja ima doticaja s kriminalnim ponašanjima i čiji su pripadnici češće na izdržavanju kazne, kao i ona koja se snažno identificiraju s roditeljem koji je na izdržavanju kazne zatvora, možda će češće biti neprijateljski raspoložena, hladna ili suzdržana. Takvo ponašanje proizlazi iz njihova straha da će ih se prepoznati kao osobe koje već spadaju s „one strane rešetaka”. Na to se često nadovezuje zbuđenost, sram i teže nošenje s vlastitim emocijama. Neprijateljstvo ne treba shvaćati osobno jer je izraz reakcije na cjelokupnu situaciju. Pokušajte ih razumjeti. Njihova svijest o sebi svakim se danom razvija, a i prema ponašanjima roditelja postaju sve kritičniji. Postaju svjesni različitih aspekata života s kojima se još uvijek ne znaju nositi. Bore se s idejama da i njih možda čeka ista sudbina kao i njihove roditelje dok je njihov unutarnji svijet silno buran. Prema adolescentu i(li) adolescentici budite jasni, konkretni i čvrsti – ali opet nastojte imati u vidu da im je doista teško. Poštujte njihova pravila u odnosu s drugima – ako vas odbijaju pogledati u oči, nemojte ih tjerati na to, ako oskudno ili nikako ne odgovaraju na pitanja, nemojte se naljutiti. Prokomentirajte sami sa sobom: „Vidim da ti je ovo stresno i teško. Bit ćemo brzo gotovi, OK?” Ponudite mogućnost da vam se obrate za pomoć ako im je to potrebno: „Ako imaš kakvih pitanja o tome što se događa, slobodno me pitaj. Potrudit ću ti se objasniti sve što te zanima”, čak i ako ste već više puta do sada razgovarali s tim istim adolescentom i ako vas je ranije ignorirao. Adolescenti i adolescentice mogu biti jako ranjivi jer se često srame i teško im je biti u centru pozornosti. Imat će želju što brže pobjeći iz situacije – a tu nervozu nemojte tumačiti kao znak da nešto skrivaju.

4

S čime se sve susreću roditelji koji su na izdržavanju kazne zatvora?

Iskustvo izdržavanja kazne zatvora, bez obzira na uvjete i trud zaposlenika, utječe na pojedinca i nosi sa sobom određene negativne posljedice na njegovo mentalno zdravlje i ponašanje te utječe na ideju i odnos prema samomu sebi. Primarno, iskustvo izdržavanja kazne zatvora **smanjuje osjećaj odgovornosti prema sebi i drugima**. Samim izdržavanjem kazne zatvora i gubitkom slobode osjećaj odgovornosti znatno se smanjuje jer osoba spletom okolnosti ne može za sebe donositi najjednostavnije odluke kao kada će se probuditi ili ići spavati, kada će jesti ili se odmarati. Rutina i pravila, koja su nužna, kako bi zatvorski sustav funkcionirao, nose sa sobom i određene negativne posljedice. Temelj roditeljstva odgovornost je odrasle osobe za dobrobit svojega vlastita djeteta. Ako se uzme u obzir da se upravo osjećaj odgovornosti i mogućnost samostalna donošenja odluka narušava, može se zaključiti da će se to odraziti i na njegovu roditeljsku ulogu. Odnos između roditelja i djeteta u riziku je jer se roditelju znatno smanjuje mogućnost donošenja odluka i sudjelovanja u životu djeteta. Također, **gubitak privatnosti i izloženost drugim nepoznatim osobama** može potaknuti frustraciju, nestrpljenje i smanjenje tolerancije na postupke drugih. Zatvorenici i zatvorenice često su izloženi drugima osobama koje nisu birali, a s njima provode vrijeme u najčešće vrlo malenu prostor. Gubitak privatnosti i osobnoga prostora znatno negativno utječe na mentalno

zdravlje pojedinca koje se odražava i na roditeljsku ulogu. Na to se, naravno, nadovezuje ograničavanje kontakta i prisutnost dnevnog rasporeda aktivnosti i procedura kojima je strukturirano njihovo vrijeme. Svi ti aspekti utječu na mogućnost održavanja bliskosti s drugima, na mogućnost komuniciranja i izražavanja vlastitih osjećaja. Nadalje, još jedan važan aspekt treba uzeti u obzir, a to je **osjećaj poniženja zbog izdržavanja kazne zatvora** koji može sa sobom donijeti osjećaj srama, straha od odbacivanja obitelji i zajednice te povlačenja od drugih (Papa Plus: Supporting the bond between children and imprisoned dads, 2018).

Može se dogoditi svojevrsan obrat uloga roditelja i djeteta. Kada dijete za roditelja postane važan izvor potpore i utjehe, to djetetu može biti uteg i prevelika odgovornost jer je roditelj taj koji treba biti izvor sigurnosti i potpore, a ne obrnuto. U tim situacijama djeca su izložena velikome emocionalnom stresu jer počinju razmišljati i biti aktivno uključena u „probleme odraslih” za koje nisu dovoljno zrela i spremna njima se baviti. Također, povećan rizik oboljenja od depresije i porast agresivnosti prema sebi i drugima kod zatvorenika ili zatvorenica može biti dodatna prepreka u obiteljskim odnosima. Važno je da službenici budu svjesni postojanja tih rizika kako bi mogli zajedno sa zatvorenicama i zatvorenicama raditi na njihovu prevladavanju i prevenciji.

5

Važnost pružanja potpore zatvorenicima i obiteljima

Osiguravanje podrške zatvorenicima i zatvorenicama u roditeljskoj ulozi može biti zaštitni faktor i za dijete i za roditelja. Pružanjem potpore radi ublažavanja osjećaja srama, niskoga samopoštovanja i krivnje te omogućavanju roditeljima da ostanu u tijeku sa svakodnevnim aktivnostima svoje djece i da provode svoj roditeljski autoritet može osnažiti zatvorenike, osobito u situaciji kada im se oduzima odgovornost.

Redoviti posjeti najvažniji su čimbenik koji pomaže u očuvanju te veze. Kako bi se posjeti odvijali, bitno je održavati motivaciju za uključenost u život djeteta i kontinuirano poticati njegov dolazak. U tome je važno zatvorenika ohrabrivati da održava dobre i korektne odnose s drugim roditeljem nezvano uz to u kakvu se odnosu oni trenutačno nalaze. Suradnja drugoga roditelja nužna je s obzirom na to da je dijete maloljetno te da mu treba pratnja i podrška odrasle osobe iz obitelji kako bi uopće moglo ostvarivati kontakt s roditeljem koji se nalazi na izdržavanju kazne zatvora.

Za razumijevanje nedostatka kontakta treba uzeti u obzir sljedeće čimbenike:

- 1. koliko dugo već nema kontakta**
- 2. kakav je bio odnos roditelja i djeteta prije odlaska na odsluženje kazne**
- 3. posobnost roditelja da ostvari svoju roditeljsku ulogu u tim ograničavajućim mogućnostima i**
- 4. samu želju roditelja da se poveže sa svojim djetetom (Brkić, 2013).**

Važno je također uzeti u obzir i dječju perspektivu i potrebe. U velikome europskom istraživanju COPING (2013) djeca navode da im treba pomoć u vezi s: financijskom situacijom u obitelji, školom i domom u kojemu žive, nošenjem s osjećajima, slobodnim vremenom, ponašanjem, odnosima unutar obitelji, prijateljstvom i okolinom u kojoj žive.

Ako nema neke zapreke u odnosu na njegov najbolji interes, djetetu trebaju redoviti i kvalitetni kontakti s mamom ili tatom koji su u zatvoru, i to u primjerenim uvjetima i prostoru koji pokazuje da je odraslima stalo do djece i bez neugodnih dodatnih pretresa, tako da se mogu zagrliti s mamom ili tatom, da mogu zajedno napisati zadaću, odigrati *Čovječe ne ljuti se*, prelistati omiljeni strip, razgovarati o pogledanome filmu, pregledati fotografije obiteljskoga ljubimca i slično.

Pružanjem podrške zatvorenicima i jačanjem njihove roditeljske uloge smanjuje se pritisak koji dijete može doživljavati zbog roditelja u zatvoru te se jača odgovornost i samopouzdanje kod zatvorenika. Također se olakšava njegov povratak u obitelj nakon izdržavanja kazne zatvora. Jačanjem roditeljske uloge i pružanjem potpore smanjuje se stres te se pomaže djetetu da zadrži ulogu djeteta u obitelji i štiti ga se od preuzimanja odgovornosti koja pripada odraslima.

Bez obzira na ograničenja koja u kaznenome tijelu postoje, bila ona prostorna, proceduralna ili sigurnosna, mogu se omogućiti jednostavne aktivnosti koje će pomoći jačanju roditeljske veze zatvorenika i djeteta.

Zatvorenicima treba omogućiti da za dijete mogu izraditi neki **poklon kao znak pažnje**. To mogu biti predmeti od najjednostavnijih materijala ovisno o tome kakvi su sigurnosni propisi i mogućnosti u pojedinom kaznenom tijelu. To može biti priča koju je zatvorenik sam napisao i oslikao, lutka od plastičnih čepova, crtež ili kolaž.

Nadalje, iako u ovom trenutku takve prakse i međuresorne suradnje nema, bilo bi korisno **uključivanje treće osobe prilikom posjeta kako bi zatvorenik dobio povratnu informaciju o svojem odnosu s djetetom i dodatnu podršku u jačanju roditeljskih vještina**. To mogu biti vanjski pomagači ili zaposlenici u zatvorskom sustavu koji se bave psihosocijalnom podrškom. Oni ne moraju nužno biti uključeni u sam posjet, nego mogu biti prisutni kao podrška i osobe koje će kasnije pružiti povratnu informaciju zatvoreniku ili zatvorenici. Važno je da zatvorenici i zatvorenice razviju svijest na čemu trebaju dodatno raditi u vezi sa svojim

roditeljskim i komunikacijskim vještinama. Također je važna i svijest o tome da ne trebaju izlagati stresu dijete zbog vlastitih emocionalnih očekivanja i poteškoća, nego da mu trebaju biti oslonac i izvor potpore. Da su izjave djetetu poput one: „Ti si mi sve u životu.” jako opterećujuće. Da im neće biti lako kada se budu vraćali u obitelj nakon izdržavanja kazne jer će njihova odsutnost utjecati na to kako ih dijete doživljava. Ako se od početka radi na rizicima koje izdržavanje kazne stvara u vezi s roditeljstvom, manje su šanse da oni imaju toliko štetan utjecaj na cjelokupnu obitelj. **Važno je da zatvoreniku i zatvorenici bude dostupna podrška prije dječjih posjeta, tijekom posjeta i nakon njih (Papa Plus: Supporting the bond between children and imprisoned dads, 2018).**

Dobra suradnja između samih zatvorenika, službenika kaznenoga tijela i obitelji nužna je kako bi se zajednički radilo na dobrobiti djeteta i roditelja. Time se jača cjelokupna obitelj, smanjuje rizik od ponovna počinjenja kaznenoga djela te preveniraju razvojni rizici koje dijete može imati uslijed stresne situacije koje odvajanje od roditelja stvara.

Razmjena dobre prakse

U nekim zemljama postoje posebno obučeni pravosudni policajci specijalizirani za dječje posjete i pružanje potpore zatvorenicima i zatvorenicama.

U svakom zatvoru u Škotskoj u sklopu Škotske zatvorske službe rade službenici zaduženi za kontakt zatvorenika s obiteljima te posebno obučeni pravosudni policajci koji pružaju pomoć i daju informacije obiteljima te pridonose poboljšanju kvalitete posjeta zatvoru i očuvanju kontakta.

U Norveškoj postoje dječji ambasadori koji imaju zadaću osiguravati dječju perspektivu kada se provode nove politike ili pravila vezana uz funkcioniranja zatvorskoga sustava (Gabelica Šupljika, 2015).

Većina zatvora na području Škotske, Engleske i Walesa imaju posebno obučene volontere koji se zajedno sa zaposlenicima zatvora u određenim danima nalaze s obitelji te razgovaraju o temama vezanima uz izdržavanje kazne člana obitelji.

Neki od zatvora u Europi prakticiraju procedure u kojima pri završetku posjeta prvo prostor napuštaju djeca, a tek onda zatvorenici. Smatra se da bi svjedočenje kako se roditelj vraća u kazneno tijelo uz pratnju zatvorskoga službenika moglo biti uznemirujuće za dijete. Time se pokušava utjecati na smanjenje stresa prilikom posjeta.

6

Kako razgovarati s djetetom prilikom posjeta zatvoru

Razgovor s djecom prilikom posjeta može biti zahtjevan i iako obično za vas traje kratko, za dijete on može biti uzrokom velikoga stresa. Trebate uzeti u obzir da ste suočeni s djetetom koje je ponekad u strahu od vas, a zasigurno je uznemireno zbog cijele situacije – iako to možda ne pokazuje jasno.

Svaka dob i razvojna faza nosi svoje specifičnosti, pa tako i način na koji će službenici komunicirati s djetetom. Neke od važnih informacija opisane su u nastavku brošure. Važno je zapamtiti da postoje univerzalne smjernice koje mogu pomoći da se djeca osjećaju ugodnije, a da vi ne morate odstupati od svojih procedura i sigurnosnih pravila.

Za početak, uvijek se djetetu **predstavite, nasmiješite se i pitajte ga kako je. Važno je da uvijek i bez iznimke objasnite djetetu što će se dalje događati.**

Poželjno je tražiti djetetov pristanak na sljedeći način: „Ja sada moram pregledati tvoje džepove da bi mogao ući, je li u redu da ja to napravim?” ili dati neki izbor djetetu „Hoćeš li mi prvo pokazati što imaš u lijevom ili desnom džepu?” Time se djetetu pokazuje da može zadržati određenu razinu kontrole nad procesom pretrage te će se osjećati sigurnije. Također, s manjom se djecom može koristiti lutkom ili plišanom igračkom na kojima ćete pokazati kako će pretraga izgledati prije nego ona započne.

Roditelji bi trebali dijete pripremiti za posjet i objasniti mu što se će se događati prilikom ulaska u kazneno tijelo i tijekom samoga posjeta, međutim nisu svi roditelji jednako vješti u komunikaciji, a vi na ulazu ne možete procijeniti što dijete zna ili ne zna. Najbolje je krenuti od pretpostavke da dijete (pogotovo ako prvi put dolazi u posjet) o procedurama ne zna ništa. Otvorenim i prijateljskim pristupom znatno možete utjecati na to kako će se dijete osjećati i koliko će mu sam ulazak biti stresan. Zapamtite da tijekom procedure upisa posjeta i pretrage ulazite u osobni prostor djeteta te da je to vrlo osjetljiva i stresna situacija. Vi imate mogućnost olakšati postupak svojim pristupom. Pokušajte zamisliti kako cijela situacija izgleda tomu djetetu na ulazu. Djeca nemaju percepciju kao odrasle osobe i često puno intenzivnije doživljavaju događaje iz okoline. Također, jedan od čestih strahova djece, pogotovo one mlađe dobi, uniformirane su osobe. Ono što je odrasloj osobi stres, za dijete je to stanje prestravljenosti. Probajte zadržati strpljenje i toleranciju kada ste umorni ili kada je dan zahtjevan, kad je vani prevruće ili prehladno, a red predugačak. Često malim znakovima pažnje koji ne zahtijevaju puno truda i promjene možemo ostaviti puno drugačiji dojam te stvoriti ambijent u kojemu se dijete neće osjećati zastrašeno.

Dojenče

S djetetom u dojenačkoj dobi u principu nećete razgovarati i ono će najčešće biti uz majku. No to ne znači da vi s tim djetetom ne komunicirate. Dijete je u dojenačkoj dobi u posebnom odnosu s majkom i zrcali njezine emocije i ponašanja. Ako je majka u strahu, i dijete će osjetiti dio toga straha te će biti u stresu. Na majci je da odluči ima li ona kapaciteta brinuti se o djetetu i sebi, prolaziti kroz proceduru posjeta, pregleda i svega što to uključuje. Ponekad se može dogoditi da osobe nisu svjesne kakve će im biti reakcije na ulazak u kazneno tijelo. Moguće je da majci s djetetom postane preteško, ali s obzirom na to da se već nalazi na ulazu – ne vidi način da se vrati. Dijete može zrcaliti majčine emocije i neutješno plakati, a dječji plač može izazivati silovit odgovor kod većine ljudi.

U situacijama kada su i majka i dijete mirni, vi možete pomoći održavanju takve atmosfere. Nemojte požurivati majku. Osmjehnite se djetetu i obratite, dijete možda ne razumije što mu govorite, ali razumije da ste osoba koja mu neće napraviti ništa nažao.

Kada su majka i dijete uznemireni, možete pomoći tako da im se obraćate smireno i polako. Nemojte biti odriješiti. Osmjehnite se djetetu i prihvatite činjenicu da majka ima snažne emocije – sigurno nije lako dolaziti u posjet članu obitelji koji je u zatvoru, nije lako čekati posjet s malim djetetom te biti izložena svim procedurama, pogotovo ako one dolaze bez obrazloženja. Možda ćete osjetiti potrebu da zaštitite dijete za koje vi procjenjujete da uopće ne bi trebalo biti ondje – ali tu na žalost ne možete ništa. Napravite ono što možete: ponudite majci čašu vode, pitajte ju možete li joj pomoći ili treba li nešto djetetu. Ako postoje prostorne mogućnosti za to, ponudite joj siguran i miran kutak za dojenje. Pritom ćete naravno uzeti u obzir vlastita ograničenja u ovlastima i mogućnostima. Dobra namjera i smiren ton kojim se obraćate majci može djelovati iznimno smirujuće i utjecati na cjelokupnu stresnost situacije. U ovome dijelu primarno govorimo o majci jer najčešće ona dolazi s dojenčecom u posjet.

Dijete predškolske dobi

U toj dobi djeca su vrlo znatiželjna i istovremeno iznimno puna energije. Sklonija su postavljati pitanja, istraživati okolinu, iz nervoze skakati ili vikati pa i plakati. Roditeljima može biti jako teško održavati interes i zadržavati nestašnu igru, a imaju osjećaj da to trebaju raditi obzirom na okolnosti u kojima se nalaze. **Kada dijete uz pratnju roditelja dođe na pretragu, uvijek se fizički spustite na razinu djeteta – čučnite.** Dijete se često prvo sakrije iza roditelja. Obratite se roditelju umirujućim tonom (pitajte kako je, komentirajte vrijeme, recite nešto bezazleno) i zatim se obratite djetetu. Predstavite se, pitajte dijete kako se zove. Slobodno recite djetetu „Uh, vidim da si nepovjerljiv prema meni, nepoznata sam ti. Možemo se upoznati?“ Dajte djetetu kompliment: „Imaš jako lijepe tenisice“, „Ajme kako ti je dobra frizura“, „Imaš super igračku, hoćeš mi reći što je to?“ Objasnite djetetu sve što će se dalje događati. Iako dijete nema kontrolu nad situacijom, na taj način ipak ima dojam da nije sasvim bespomoćno. Unaprijed recite što ćete raditi i zašto, a zatim i tijekom pretrage objašnjavajte što se događa. Recite djetetu što će se dogoditi nakon pretrage.

Može vam se činiti da je dijete premalo ili možda prestaro za taj način komunikacije, međutim jasnoća pravila i pristupačnost igraju veliku ulogu u tome kako će se ono osjećati u tome trenutku. Ponekad možda neće shvatiti sve što mu govorite ili će i samo znati što slijedi, ali vaš stav, umirujući ton, poštovanje i razumijevanje koje mu iskazujete takvim obraćanjem omogućava stvaranje pozitivne i prijateljske slike prema vama osobno, ali i prema svim osobama u odorama.

Dijete od 7 do 12 godina starosti

Dijete školske dobi može biti zaigrano, ali drugačije promatra svijet. Sada već poznaje pravila ponašanja te ih se lakše pridržava. Češće propituje što se događa i primjećuje autoritet. Može biti nepovjerljivo i prestrašeno, možda se čak i neprijateljski postavljati, posebno ako se u njegovoj okolini govori negativno o zatvoru i policiji.

Obratite se djetetu prijateljski, ali s poštovanjem. Predstavite mu se, recite što radite ovdje te ga pitajte kako se zove i kako je. Budite spremni čuti odgovor jer mu time pokazujete koliko je važno te da stvarno želite čuti njegovo mišljenje. Pitajte dijete ima li ranijih iskustava s pretragom i čekanjima te budite spremni na pitanja poput: „Zašto vi ne pustite mog tatu van?” ili opaske poput: „Vi ste zadržali moju mamu iako ona nije ništa kriva!” Vjerojatno je da će roditelj ignorirati izjave djeteta ili će ga ušutkavati. No vi možete odgovoriti iskreno djetetu: „Vidim da si jako tužan / tužna što je tvoj tata ovdje. Siguran/ sigurna sam da bih se i ja tako osjećao /osjećala. Ja ne mogu promijeniti to što je tvoj tata / tvoja mama ovdje. Moj je posao da tebe upišem, pretražim i na kraju pustim da ga vidiš. Hoćeš mi pomoći u tome?” Zatim opišite djetetu sve što će se dalje događati. Visoka razina ljutnje kod djeteta može djelovati tako da uzrokuje ljutnju i kod vas. To može biti prouzrokovano potrebom da objasnite djetetu da doista niste odgovorni za to što se njegov roditelj nalazi na izdržavanju kazne. Zapamtite – dijete nije ljuto na vas. Ljuto je na okolnosti koje su mu oduzele roditelja.

Dijete u adolescenciji

Iako službeno u zatvorskom sustavu dijete nakon navršenih 14 godina gubi „status” djeteta posjetitelja (Zakon o izvršavanju kazne zakona, čl. 117), važno je ipak imati u vidu da je riječ o djetetu i da, iako tako izgleda, nije odraslo. Adolescent ili adolescentica je najčešće vrlo napet / napeta i svjestan / svjesna vlastita izgleda, tijela i sebe u svijetu. To dijete, ako dolazi iz obitelji u kojoj se pojedinci neprilagođeno ponašaju ili se kreće u problematičnome društvu, možda zamišlja i sebe iza rešetaka. U ovome razdoblju je nepovjerenje prema institucijama sigurnosti (policija i pravosuđe) na visokoj razini, neovisno o tome je li riječ o djetetu iz rizične obitelji. S tim djetetom u svakome pogledu budite iskreni.

Vaš će razgovor s adolescentom i adolescenticom po pravilima postupanja izgledati najbliži onome s odraslom osobom, međutim važno je uzeti u obzir da je i dalje riječ o djetetu. Poštujte njegov i(li) njezin integritet i dalje mu objašnjavajte sve što će se događati. Ako dijete ima pitanja ili ako vidite da je izrazito nervozno (što je vrlo vjerojatno jer je čitava adolescencija razdoblje nerвозe i neizvjesnosti), slobodno ga pitajte **kako je i nalazi li se ovdje prvi put**. Nasmijte se i budite pristupačni. Prokomentirajte utakmicu, vremenske prilike ili pitajte u kojoj je školi. Male sitnice i znakovi pažnje mogu učiniti vrlo znatne promjene u perspektivi i osjećaju sigurnosti te samome stavu prema osobama u odorama.

7

Što kad posumnjate na zlostavljanje i zanemarivanje djece

Iako su kontakti službenika zatvorskoga sustava s djecom dosta ograničeni važno je imati svijest o tome što se u obitelji događa. U nastavku možete pronaći informacije o nekima od osnovnih znakova zlostavljanja i njihova utjecaja na dječji razvoj.

Ponajprije je, međutim, važno ponoviti što je to zlostavljanje. Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije zlostavljanje podrazumijeva svaki oblik tjelesnoga i(li) emocionalnoga zlostavljanja, seksualnoga zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnoga postupanja ili iskorištavanja djece, što rezultira stvarnom ili potencijalnom opasnosti za djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći. Djeca koja su bila izložena dugotrajnomu zlostavljanju često imaju poteškoće tijekom odrastanja s regulacijom emocija u odnosu na sebe i druge, kao i poteškoće s kroničnim samodestruktivnim ponašanjem, s promjenama u pažnji i koncentraciji, s negativnom slikom o sebi povezanom s osjećajem krivnje i srama, nedostatkom povjerenja prema drugima, somatskim smetnjama, promjenama u stavu vrijednosti i svjetonazoru praćenima bespomoćnošću (Profaca, 2016).

Tjelesno zlostavljanje na prvi je pogled najvidljiviji oblik zlostavljanja jer često postoje jasni i vidljivi tragovi poput modrica, porezotina, ožiljaka, opekotina i slomljenih kostiju.

Tjelesno zlostavljanje namjerno je nanošenje ozljeda i nesprečavanje istih (Franc, 2018). Često je posljedica kulturoloških stajališta da je fizičko kažnjavanje nužno kako bi se djecu discipliniralo, što je ujedno i jedan od najčešćih razloga opravdavanja. Neki od indikatora koji mogu upućivati na tjelesno zlostavljanje jesu: neobična opreznost u kontaktu s odraslim osobama, sklonost pretjeranom udovoljavanju autoritetima, sramežljivost, agresivnost, povučенost, neprikladno odijevanje radi prikrivanja ozljeda (Berk, 2007). S obzirom na to da su indikatori vrlo općeniti, može ih se shvatiti samo kao smjernice. Oni mogu biti pokazatelj da nešto nije u redu, ali razlozi za takva ponašanja mogu biti i neki drugi osim zlostavljanja ili zanemarivanja.

Neki od indikatora fizičkoga zlostavljanja (Identify child abuse, 2019):

- **modrice i masnice na područjima tijela gdje je manja vjerojatnost da se dijete moglo udariti**
- **modrice i masnice koje izgledaju kao da su posljedice udarca nekim predmetom**
- **opekotine – koje mogu biti posljedica ozljeđivanja predmetima (cigarete, glačalo itd.)**

- **frakture i lomovi lubanje, nosa, vilice (bez objašnjenja, netipični za ozljede koje djeca te dobi mogu imati)**
- **posjekotine na netipičnim mjestima (područje oko očiju, ušiju, usnica itd.)**
- **nedostatak kose kao posljedica čupanja**
- **kontinuirane ozljede**
- **unutarnje ozljede**
- **posljedice trovanja.**

Ako tijekom pretrage primijetite da dijete na dodir nekoga dijela tijela reagira s boli, ako ustukne ili jaukne – pitajte dijete boli li ga nešto. Ako dijete izbjegava odgovor, a vi osjetite sumnju u istinitost odgovora poput: „Udarila sam se” – prisjetite se da imate vrlo izoštrana osjetila za prepoznavanje ugroze i opasnosti i vjerujte svojem instinktu. Ako roditelj reagira neprijateljski na vaše pitanje djetetu o iskazanoj boli ili o masnici koju primijetite, reagirajte smireno. Podsjetite roditelja da je i vama, kao i njemu, vrlo važna sigurnost djeteta te da zato postavljate takva pitanja. Poželjno je da svako kazneno tijelo ima vlastiti protokol o postupanju u takvim situacijama. U svakome slučaju o svojim sumnjama obavijestite nadređenoga. Ako vidite snažnu reakciju na pregledavanje dijela tijela u blizini genitalija, moguće je da je riječ o sramu djeteta, no ponovno vjerujte svojem instinktu. Vaša sumnja dovoljna je da postavite pitanje. Recite djetetu: „Jako ti smeta kad te ovdje dotaknem. Žao mi je, nisam te htjela uznemiriti. To je sastavni dio pregleda. Postoji li neki razlog zašto ti to smeta?” Ako vam odgovor djeteta i dalje budi sumnje i ako niste mirni, uputite u svoje sumnje svojega nadređenog.

Djeca čiji su roditelji u zatvoru suočavaju se s velikim nizom teškoća i mogu imati cijeli niz različitih reakcija tako da je jako teško razabrati je li ponašanje posljedica zlostavljanja u obitelji ili reakcija na neku od trenutačnih situacija vezanih uz činjenicu da je jedan od roditelja u zatvoru.

Emocionalno zlostavljanje odnosi se na propuste roditelja ili skrbnika da udovolje djetetovim potrebama za ljubav i emocionalnom podrškom te uključuje postupke kao što su ismijavanje, ponižavanje ili teroriziranje, koji oštećuju djetetovo kognitivno, emocionalno i socijalno funkcioniranje (Berk, 2007: 267). Uključuje kontinuirano rušenje djetetova samopouzdanja i emocionalne dobrobiti kroz svakodnevno vrijeđanje, kritiziranje, uvrede te ignoriranje ili odbijanje djeteta (Child abuse - Symptoms and causes, 2018).

Ako primijetite interakciju između roditelja i djeteta u kojoj je dijete poniženo i(li) izvrijeđano te ako roditelj više na dijete, smireno objasnite roditelju da takvo ponašanje nije primjereno. Ako imate mogućnost, obratite se djetetu na neki od načina opisanih u gornjem odlomku. Ako ipak imate osjećaj da je to nešto što se često događa, popričajte o tome s nadređenom osobom. Procjenu vezanu uz sumnju na emocionalno i psihičko zlostavljanje je vrlo je teško donijeti u situaciji u kojoj vrlo kratko komunicirate s obitelji, i to u vrlo stresnome okruženju. Ipak, i u ovome slučaju vjerujte svojoj intuiciji ako vam ona govori da se događa nešto izvan okvira prihvatljivih odgojnih metoda.

U slučaju kada roditelj ne zna, ne želi ili ne može pružiti djetetu zadovoljavanje osnovnih životnih potreba kako bi ono raslo, razvijalo se i imao sigurnost, riječ je o zanemarivanju. Nedostatak brige o adekvatnoj prehrani i smještaju, zdravlju, higijeni, edukaciji i školskome napretku te emocionalnome razvoju samo su neki od primjera (Child abuse - Symptoms and causes, 2018) Ako jedna ili više djetetovih potreba nisu dugotrajno zadovoljene ili se to često ponavlja, govorimo o zanemarivanju. Dugoročno, zanemarivanje ima negativan učinak na kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2010).

Neki od indikatora zanemarivanja djece (Child abuse - Symptoms and causes, 2018):

- **tjelesna težina koja je neprilagođena dobi djeteta – pothranjenost ili pretilost**
- **loša higijena**
- **nedostatak odjeće, obuće i ostalih potrepština**
- **uzimanje hrane i novca bez dozvole**
- **nedostatak zdravstvene skrbi i njege.**

Neki od indikatora ponašanja zlostavljane djece:

- **djeca ne znaju objasniti od kuda im ozljede ili objašnjenja nisu logična i realna**
- **neobjašnjiv strah od fizičkoga kontakta s odraslima**
- **agresivno ponašanje**
- **snažne emocionalne reakcije neprimjerene trenutačnoj situaciji**
- **nošenje odjeće koja je neprimjerena vremenskim uvjetima kako bi se prikrile ozljede**
- **strah od odraslih članova obitelji i(li) skrbnika**
- **nevoljkost kada se ide kući**
- **nema velike emocionalne reakcije kada se ozlijede**
- **pretjerano susretljiva, stidljiva, povučena, pasivna ili nekomunikativna**
- **hiperaktivna, agresivna ili destruktivna prema sebi ili drugima.**

U slučaju da primijetite neki od tih znakova ili imate sumnju da je neko dijete zlostavljano ili zanemareno, prosljedite informaciju svojem nadređenom u kaznenom tijelu. Ako se ovi navodi potvrde, upravitelj kaznenog tijela će prijaviti sumnju Centru za socijalnu skrb (nadležan CZSS je onaj na čijem području dijete ima prijavljeno prebivalište), odsjeku maloljetničke delinkvencije u nadležnoj policijskoj upravi, a može se podnijeti neposredno općinskom ili županijskom državnom odvjetništvu. Važno je imati na umu da je sumnja često opravdana, a djeca su ta koja su bespomoćna te trebaju pomoć i reakciju odraslih u takvim situacijama. Pitanje procjene kod prijave za zlostavljanje i zanemarivanje vrlo je osjetljivo. Često se događa da službe koje su u puno većem kontaktu s djecom oklijevaju u prijavi jer imaju određene strahove: koliko je točna primarna procjena, kako se obitelji može pomoći, hoće li se išta promijeniti i može li sustav uopće zaštititi dijete – samo su neka od pitanja koja muče osobe koje dolaze u kontakt s djecom. Važno je naglasiti da je svaka obitelj posebna, ima svoje specifične potrebe i probleme. Ponekad jednostavno nema dobrog i lošega rješenja, nego svaki postupak nosi sa sobom pozitivne, ali i negativne posljedice. Odrasli su ti koji donose odluke, a djeca su ta koja trebaju biti zaštićena. Kako surađivati s CZSS-om i koje su zapravo njegove ovlasti, kao i koji vas zakoni i međunarodni propisi osnažuju u zaštiti djece, pročitajte u nastavku brošure.

8

Konvencija o pravima djeteta kao izvor osnaživanja prakse službenika zatvorskoga sustava

Koncept dječjih prava prvi se put spominje početkom 20. stoljeća kada se aktivisti počinju zalagati da djeca zbog svojega ranjivog položaja budu posebno zaštićena. Godine 1989. Ujedinjeni narodi (UN) donose Konvenciju o pravima djeteta, dokument koji teži stvaranju međunarodnoga okvira za zaštitu i promicanje položaja djece u svijetu. U izradi Konvencije sudjelovale su države diljem svijeta koje su zajedničkim snagama radile na istome cilju – zaštititi djecu i pružiti im podršku u odrastanju. Ideja je bila stvoriti standard zaštite koji će biti primjenjiv na globalnoj razini, a upravo je sudjelovanje velikoga broja država dovelo do toga da se tekst Konvencije pripremao 10 godina, s obzirom na raznolikost pravnih sustava, normi, kultura i tradicija vezanih uz ultimativno pitanje što je najbolji interes djeteta (Child Protection: Children's Rights In Theory And Practice, 2020).

Konvencija je po svojoj formi međunarodni ugovor koji Ujedinjeni narodi potpisuju s državom koja se obvezuje na poštivanje i provođenje odredaba koje su navedene u tekstu. Republika Hrvatska je prihvatila Konvenciju 1991. godine kada se obvezala na poštivanje svih njezinih odredaba te na kontinuiran rad i unaprjeđenje sustava zaštite djece u svim svojim segmentima djelovanja.

Konvencija počiva na četiri osnovna načela na kojima se temelje sve ostale odredbe, a koje su zapravo izvor promjena u samu pristupu zaštite djece: **načelo nediskriminacije, načelo najboljega interesa djeteta, načelo prava na život, preživljavanje i razvoj te načelo prava na mišljenje (UNICEF, n.d.)**. Svako od navedenih načela unosi promjene u samu pristupu prema zaštiti djece i odgovornosti društva za njihovu dobrobit.

Posebnost Konvencije u tome je što je to prvi dokument u kojem se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu.

To bi značilo u praksi da osim što se djeca posebno štite zbog svojega ranjivog položaja, također se naglašava otvaranje prostora za njihov ravnopravan doprinos u vezi s vlastitom dobrobiti, donošenjem odluka i izražavanjem mišljenja.

Nadalje, uvođenje koncepta najboljega dječjeg interesa kao najvišega standarda u svim segmentima djelovanja vezanima uz djecu unijelo je brojne promjene u postavljanju prioriteta, a u vezi sa slučajevima koji uključuju prisutnost djece.

Načelo je definirano čl. 3. koji glasi: „U svim akcijama koje u svezi s djecom poduzimaju

javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela mora se prvenstveno voditi najboljim interesom djeteta.“

To načelo obvezuje zaposlene u svim državnim tijelima da se u svojem djelovanju rukovode najboljim interesom djeteta kao najvišom vrijednošću, nevezano s prirodom i vrstom posla koju obavljaju. Time se mijenja fokus u potencijalnim djelovanjima svih institucija jer, iako se možda uopće ne bave djecom kao korisničkom populacijom, dužni su ih zaštititi prilikom svih postupaka koje poduzimaju.

Najbolji interes djeteta vrlo je kompleksan pojam uz koji se pojavljuju određeni izazovi i pitanja koja u praksi mogu biti izvor dilema. Odbor za prava djece UN-a navodi: **„kako bi se uopće moglo raditi na unaprjeđenju rješenja koja su u najboljem interesu djeteta, potrebno je razjasniti što je najbolji interes sve djece, što također uključuje djecu u ranjivim situacijama.“**

Pitanje koje se treba postaviti jest kako definirati najbolji interes djeteta te tko o njemu treba odlučivati?

Prema odredbama obiteljskoga prava „interes djeteta je neodređen, ali odrediv pravni pojam“, a znači „zahtjev da se prepozna određena djetetova potreba i da se na najbolji mogući način zadovolji“ (Alinčić i sur, 2001. prema Laklija i sur. 2005)

Također, u samome Obiteljskom zakonu definira se „načelo prvenstvene zaštite dobrobiti i prava djeteta, u kojem se navodi da sudovi i javnopravna tijela koja vode postupke u kojima se izravno ili neizravno odlučuje o pravima djeteta moraju ponajprije štititi prava djeteta i njegovu dobrobit“ (Obiteljski zakon, čl. 5). Time se zapravo određuje pravna odgovornost svih institucija prilikom njihova djelovanja da se uvijek rukovode najboljim interesima djeteta kao najvišim načelom.

Unatoč činjenici što je RH implementirala načelo najboljega interesa djeteta u svoje zakonodavstvo i dokumente o politikama države stranke, kao i to što ga suci koriste u odlukama koje utječu na djecu, Odbor UN-a

upozorava da se i dalje dosljedno ne primjenjuje pravo djeteta tako da se prednost uvijek daje njegovu ili njezinu najboljem interesu te da ne postoji sustavna izobrazba i usmjerenje za relevantna tijela (Odbor za prava djeteta, 2013). Time je jedna od preporuka za RH da potiče i razvija postupke i kriterije koji će pružiti upute svim relevantnim ovlaštenim osobama kako utvrditi najbolji interes djeteta u svim područjima i pridati mu punu važnost kao glavnome uvjetu.

U okviru zatvorskoga sustava i izdržavanja kazne roditelja pojavljuju se različite potrebe djeteta, od kojih je najizraženija ona da ima priliku održavati adekvatan kontakt s roditeljem. Taj će kontakt pružiti priliku djetetu da roditelj sudjeluje u njegovu životu u skladu sa svojim mogućnostima. Time se i samo odvajanje roditelja od djeteta do određene mjere humanizira jer ga se čini prisutnim u životu djeteta. Također, potreba je djeteta da zna gdje mu je roditelj, u kakvim uvjetima boravi i kakva mu je svakodnevica te da bude informirano o bitnim činjenicama vezanim uz život roditelja. Potreba djeteta jest da zna kada su posjeti te da ima jasnu predodžbu što može očekivati od ulaska u kazneno tijelo. Ovo posljednje naravno mora biti prilagođeno dobi i razvoju djeteta. Također, potreba je djeteta da može svoj posjet provesti neopterećeno odnosima odraslih i njihovim konfliktima. U konačnici dijete ima pravo znati na koji će način i u kojem opsegu roditelj biti u mogućnosti sudjelovati u njegovu životu.

Može se zaključiti da je implementiranje najboljega interesa djeteta u praksi vrlo velik izazov te da je potrebno mnogo zalaganja kako bi svaki službenik ili službenica imali svijest o tome koje su njegove i(li) njezine dužnosti vezane s time. Sve aktivnosti koje poduzima država na neki način utječu na djecu, što ne znači da je za svaku akciju koju poduzima država potrebno pokrenuti cjelokupan i službeni proces procjene i utvrđivanja najboljega interesa djeteta. Međutim, ako će neka odluka imati značajan utjecaj na dijete ili djecu, potrebno je osigurati visoku razinu zaštite i provesti detaljne postupke za utvrđivanje najboljega interesa djeteta (Odbor za prava djeteta, 2013).

Upravo to načelo može biti izvor različitih dilema za zatvorski sustav, koji je najčešće fokusiran na izdržavanje kazne pojedinca a ne na obitelj kao na cjelinu, te kako izdržavanje kazne zatvora utječe na dobrobit djece koja u tome trenutku na neki način gube roditelja. Kako usuglasiti ta dva naizgled nespojiva aspekta, pitanje je kojim ćemo se baviti u brošuri uzimajući Konvenciju o pravima djeteta kao pravni izvor pozitivnih promjena u pristupu zaštite djece.

Kada je riječ o djeci čiji su roditelji u sukobu sa zakonom, specifičnost se ogleda u činjenici postojanja roditelja, odnosno prekršitelja zakona s jedne strane i djece kao nevinih žrtava pravosudnoga sustava s druge strane. Kažnjavanje roditelja kao prekršitelja zakona ne smije imati prioritet nad djetetovim najboljim interesom (Gabelica Šupljika, 2015).

Sama Konvencija prepoznaje ranjivost djece čiji se roditelji nalaze na izdržavanju kazne, tako da i čl. 9. govori upravo o takvu tipu situacija. „Države stranke poštivat će pravo djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovito održava osobne i neposredne odnose s oba roditelja ako se time ne ugrožava njegova dobrobit. Ako je odvajanje posljedica bilo kojega postupka koji je pokrenula država, kao što je pritvor, zatvor, progon, izručenje i drugo, država kao stranka na podnesen će zahtjev pružiti djetetu potrebne obavijesti o boravištu odsutnoga člana, osim kad bi pružanje takve obavijesti moglo štetiti dobrobiti djeteta (UNICEF, n.d.).”

U Republici Hrvatskoj provedbu Konvencije prati i na neki način nadgleda institucija Pravobranitelja za djecu te organizacije civilnoga društva kroz pripremu tzv. *Izvješća u sjeni*, a država je dužna periodično izvijestiti Odbor za prava djeteta UN-a o tome kako provodi Konvenciju te kako štiti interes djece i potiče njihovo uključivanje. Odbor raspravlja o navedenom izvješću i upućuje RH povratne informacije i preporuke kako da bolje provodi Konvenciju.

Ured pravobraniteljice za djecu u pitanju zaštite djece čiji se roditelji nalaze na izdržavanju kazne zatvora djeluje još od 2006. godine, kada je prepoznata ranjivost i nevidljivost te skupine djece u hrvatskome društvu. Od tada

djeluje na više razina kako bi se prepoznale njihove potrebe i unaprijedila suradnja različitih resora koji se bave zaštitom djece. Također, ured se bavi upoznavanjem zatvorskoga sustava s različitim europskim praksama i iskustvima. Djelovanje seže od zagovaračkih aktivnosti do obilazaka kaznenih tijela s ciljem stvaranja preporuka za poboljšanje uvjeta za djecu i njihov dolazak u posjet u kazneno tijelo. Preporuke tijekom prošlih godina ticale su se bolje opremljenosti samih prostora za dječje posjete igračkama i didaktičkim materijalima te prilagođenosti prostora za različite dobne skupine djece, kao i preispitivanje sigurnosnih procedura kako bi se djeci omogućio što intenzivniji kontakt s roditeljem (Pravobranitelj za djecu, 2016). Važan aspekt je posvećen adekvatnu informiranju djeteta o relevantnim činjenicama vezanima uz zatvaranje roditelja do pravila i procedura koje su bitne za ulazak u kazneno tijelo. Može se zaključiti da je zapravo okosnica svih djelovanja bila usmjerena na prilagodbu zatvorskog okruženja kako bi se djeci smanjio stres prilikom ulaska te kako bi mogli ostvariti što kvalitetniji kontakt s roditeljem, ali i na povezivanje i aktiviranje svih institucija i tijela unutar sustava koja trebaju i mogu biti podrška djetetu. Udruga Roda je kroz svoj rad također došla do sličnih uvida tako da je, u suradnji s UNICEF-om, velik broj svojih aktivnosti posvetila uređivanju i oplemenjivanju prostora u kojima su prisutna djeca te korištenju različitih kreativnih metoda kako bi se djeca informirala na njima prihvatljiv i senzibiliziran način.

Ured Pravobraniteljice za djecu, osim što predlaže poboljšanja i daje preporuke, također ima ovlasti pratiti rad svih tijela vezano uz kršenja prava djece te je zadužen za pritužbe vezane uz nepravilnosti i nedostatke u društvu koji mogu dovesti do toga da se djeca stavljaju u nepovoljan položaj. Što se tiče samih prijava, njihova je tematika različita i uključuje različite aspekte odnosa između roditelja i djece, funkcioniranja samih kaznenih tijela, objektivnih prepreka i funkcioniranja ostalih sudionika u društvu. Razlozi su brojni, ali imaju isti ishod – otežavaju djetetu pravo na kvalitetan i blizak odnos s roditeljem.

Kada je riječ o pritužbama, navode se objektivne prepreke kao što su udaljenost kaznenoga tijela od prebivališta djeteta, nedostatak odrasle osobe koja bi mogla dijete dovesti u posjete te loši obiteljski odnosi koji uzrokuju smanjen intenzitet ili potpun nedostatak kontakta između roditelja i djece. Određen se broj pritužaba također odnosi na samo funkcioniranje kaznenoga tijela koje može djelovati ograničavajuće, primjerice prekratki kontakti, premaleni broj kontakata, ograničen način kontaktiranja, dugotrajno čekanje prije posjeta, pretraživanje djece te neadekvatni prostori namijenjeni dječjim posjetima. Nadalje, neke od pritužaba odnose se na nefunkcioniranje različitih dionika u društvu koji bi trebali surađivati zbog dobrobiti djeteta, kao što je nedostatak podrške od strane CZSS-a, škola, udomitelja te nesenzibilizirano medijsko izvještavanje u slučajevima u koje su uključena djeca (Gabelica Šupljika, 2019).

Može se zaključiti da postoje različite prepreke koje znatno utječu na kvalitetu kontakata koje roditelj koji se nalazi na izdržavanju kazne zatvora može imati sa svojim djetetom. S obzirom na različitu prirodu prepreka potrebno je ulaganje truda od različitih dionika unutar zatvorskoga sustava i izvan njega kako bi zajedničkim snagama radili na poboljšanju položaja te ranjive i često nevidljive skupine djece. Sadržaj tih pritužaba Pravobranitelju za djecu može se uzeti kao smjernica za planiranje daljnjih djelovanja vezanih uz poboljšanja u praksi jer zakonsko uporište već crpe iz Konvencije i zakonâ RH.

Važno je za naglasiti da u hrvatskome društvu gore navedeni dionici koji se bave pravima djece mogu pružiti podršku vezanu uz dileme koje se mogu pojaviti u vezi s najboljim interesom djeteta.

9

Izazovi međuresorne suradnje – CZSS kao saveznik u kompleksnim obiteljskim odnosima

Djetetu su potrebna oba roditelja kako bi imalo što stabilnije djetinjstvo te uravnotežen rast i razvoj. Činjenica da je jedan roditelj na izdržavanju kazne zatvora vrlo je stresna, međutim time roditelj ne prestaje biti roditelj. Obiteljski zakon naglašava da dijete ima pravo ostvarivati osobne odnose s oba roditelja, osim ako mu je to zabranjeno ili ograničeno sudskom odlukom (Obiteljski zakon, čl. 95. st.1.).

Važnost oba roditelja za život djeteta naglašava i **Konvencija za zaštitu djeteta** koja uvodi načelo zajedničke odgovornosti obaju roditelja za odgoj i razvoj djeteta, što se smatra velikim civilizacijskim napretkom (Korać Graovac, 2017). Načelo obvezuje države da pruže pomoć roditeljima kako bi oni mogli ispuniti svoju dužnost prema djetetu te jačati ustanove i službe za dječju zaštitu i skrb (UNICEF, n.d.).

Pitanje procjene dobrobiti djeteta vrlo je izazovno, pogotovo kada su obiteljski odnosi duboko narušeni. Slučajevi u kojima se jedan od roditelja nalazi na izdržavanju kazne zatvora postavlja pred stručnjake dodatne izazove vezane uz očuvanje obiteljskih odnosa.

Roditeljski sukob najčešće je povezan s različitim negativnim utjecajima kao što su izloženost djeteta sukobu, promjenama u roditeljstvu i obiteljskim odnosima, razvoju psihopatologije roditelja, nedostatku roditeljske topline i nadzora, zanemarivanju, neprepoznavanju djetetovih potreba uslijed nemogućnosti odvajanja partnerske od roditeljske uloge i nesigurna privrženost. Kombinacije nekih od navedenih faktora mogu imati kumulativan utjecaj na dijete.

Jedan od najvećih izazova koje su službenici zatvorskoga sustava postavili na edukacijama koje je udruga Roda u suradnji s Ministarstvom pravosuđa i UNICEF-om organizirala 2019. godine¹ upravo je zanemarivanje potreba djece prilikom dječjih posjeta i fokusiranje na problematiku partnerskih odnosa, odbijanje dovođenja djeteta u posjete zbog narušena odnosa s partnerom u slučajevima kada nije počinjeno kazneno djelo na štetu djeteta te nedostatak kapaciteta roditelja da pripreme dijete na ulazak u kazneno tijelo i prepoznaju potrebe djeteta u takvim potencijalno stresnim situacijama.

¹ Predavanje u okviru projekta *Neprekinute veze* (2019).

Također, jedan od izazova jest kako postupiti u slučajevima kada tijekom posjeta sukob između roditelja eskalira, a dijete je prisutno – kada, u kojem slučaju i na koji način reagirati?

Navedene situacije predstavljaju izazov u praksi zatvorskih službenika. Kako zaštititi djecu u slučaju kada roditelji nemaju kapacitet da si osvijeste potrebe djeteta i postave ih kao prioritet?

S obzirom na činjenicu da je zatvorski sustav fokusiran na rad sa zatvorenikom, pitanje obiteljskih odnosa izazov je koji gotovo uvijek prelazi okvire njihova djelovanja. Suradnja sa stručnjacima iz ostalih resora nužna je, kao i integrirani pristup stručnjaka u pronalaženju rješenja i zaštite dobrobiti djeteta.

Svi stručnjaci koji se bave zaštitom dječjih prava dužni su poduzeti sve kako bi pravovremeno prepoznali dijete u riziku i spriječili moguće posljedice.

Za izazove koji se tiču problematike odnosa među partnerima i odraslim članovima obitelji, a s ciljem prepoznavanja potreba i zaštite najboljega interesa djece, nadležna je institucija **centar za socijalnu skrb**, dok odluke u slučaju izostanka dogovora roditelja, a vezane za reguliranje osobnih odnosa roditelja i djece, donose **sudovi**.

Kako bi se mogao ostvariti napredak u roditeljskim kompetencijama, odnosima roditelja i djece te intenzitetu posjeta, potrebna je dobra **međuresorna suradnja** zatvorskoga sustava s CZSS-om i **integrirani pristup** u radu sa zatvorenikom, drugim roditeljem i drugim članovima obitelji na osnaživanju roditeljskih vještina i uvođenju „dječje perspektive“, osobito kada su roditelji usmjereni na pitanje odnosa, što u konačnici vodi jačanju obiteljskih veza i **rješavanju sukoba** koji su nužni za stabilnost djeteta.

Iz perspektive zatvorskoga sustava radi zaštite djeteta neophodno je:

- poštivati *Konvenciju o pravima djeteta*
- u svim situacijama koje se odnose na dijete, uzimati u obzir najbolji interes djeteta i štititi ga
- prava djeteta uvijek stavljati ispred prava njegovog roditelja
- senzibilizirati i educirati stručnjake sustava pravosuđa i socijalne skrbi
- poticati i pratiti ostvarivanje kontakata između djeteta i roditelja koji je na izdržavanju kazne zatvora te pružiti stručnu pomoć i podršku
- prevencijom mijenjati stereotipna uvjerenja
- sveobuhvatnom međuresornom suradnjom smanjiti i(li) ukloniti rizike za djecu čiji su roditelji u zatvoru
- poboljšati roditeljske kompetencije i pripremiti zatvorenika na povratak u obitelj i preuzimanje roditeljske uloge.

NA KOJI SE NAČIN MOGU UKLJUČITI INSTITUCIJE IZ DRUGIH RESORA – CENTAR ZA SOCIJALNU SKRB I SUD?

Centar za socijalnu skrb (CZSS)

Centar za socijalnu skrb ključna je ustanova u sustavu socijalne skrbi i temeljem javnih ovlasti rješava u prvome stupnju o pravima iz socijalne skrbi, obiteljsko pravne i kazneno pravne zaštite te o drugim pravima u skladu s posebnim zakonom, a prema mjestu prebivališta. Centar za socijalnu skrb između ostaloga, **a temeljem javnih ovlasti daje podatke o obiteljskim prilikama, stručna mišljenja i prijedloge u sudskim postupcima koji se odnose na obiteljsko pravnu i kazneno pravnu zaštitu**; on sudjeluje kao stranka ili umještač, kada pred sudom i drugim državnim tijelima štiti osobni interes djece i drugih članova obitelji koji se ne mogu brinuti sami o sebi ni o svojim pravima i interesima (Zakon

o socijalnoj skrbi, čl. 127) U tome smislu centri za socijalnu skrb, kao javne ustanove socijalne skrbi, imaju posebnu ulogu u statusnim i alimentacijskim parničnim postupcima reguliranim *Obiteljskim zakonom*.

U području zaštite djece CZSS ima širok spektar djelovanja i uloga: od prevencije, procjene rizika za sigurnost djeteta i procjene razvojnih potreba djeteta, procjene dobrobiti djeteta u situacijama razdvojena i(li) konfliktna roditeljstva, procjene kapaciteta roditelja za promjene, izrade stručnih mišljenja i prijedloga, individualnoga plana promjene, različitih intervencija u zaštiti djece i obitelji u riziku, tretmana i poduzimanja mjera obiteljsko pravne zaštite.

Stručni tim CZSS-a u području zaštite djece i obitelji čine **socijalni radnik, psiholog i pravnik**, a po potrebi socijalni pedagog i rehabilitator koji donose stručne procjene i odluke timski uz uključivanja vanjskih suradnika iz područja odgoja i obrazovanja, zdravstva i zatvorskoga sustava.

Osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i članovi njihovih obitelji, a osobito djeca, u povećanom su riziku, stoga je često nužna intervencija i postupanje sustava socijalne skrbi odnosno centara za socijalnu skrb.

Potrebe i rizici roditelja na izvršavanju kazne zatvora

- **nemogućnosti ostvarivanja zajedničke roditeljske skrbi i(li) ograničenje roditeljske uloge**
- **nemogućnost i(li) ograničenje mogućnosti za uzdržavanje djece**
- **ograničenje i(li) neomogućavanje kontakta**
- **nedostatne roditeljske kompetencije**
- **narušeni obiteljski, roditeljski i partnerski odnosi.**

Potrebe i rizici djece čiji su roditelji u zatvoru

- **česta povreda prava djece (pravo na zajedničku roditeljsku skrb)**
- **različiti oblici diskriminacije**
- **stigmatiziranost i socijalna isključenost**
- **rizik od siromaštva**
- **problemi sa zdravljem**
- **problemi u ponašanju**
- **doživljaj odbačenosti, strah, ljutnja, sram, narušen osjećaj sigurnosti i pripadanja.**

U kontekstu zaštite djece čiji su roditelji u zatvoru u središtu je **prepoznavanje njihovih rizika i potreba kako bi se mogao procijeniti najbolji interes djeteta uzimajući svaki slučaj individualno**. Kako bi se to ostvarilo potrebno je unaprijediti međuresornu suradnju kroz brzu razmjenu informacija, koordinaciju svih relevantnih stručnjaka, integriranje intervencija koje uključuju paralelan rad s djetetom, zatvorenikom i drugim članovima obitelji uz njihovu aktivnu ulogu u procesu promjena i preuzimanja odgovornosti za vlastitu dobrobit i životne odluke.

CZSS može kontaktirati **sam zatvorenik ili zatvorenica** ako smatra da su njegova roditeljska prava ugrožena, da drugi roditelj namjerno narušava njegov odnos s djetetom i onemogućuje mu ostvarivanje kontakta bez valjana razloga. Također, **službenici tretmana** mogu tražiti stručnu procjenu CZSS-a kada su procijenili ili imaju sumnju da su interesi djeteta ugroženi, odnosno da bi se ostvarivanjem kontakta kršila djetetova prava.

Što procjenjuju stručni timovi CZSS-a?

- rizike za sigurnost djeteta
- razvojne rizike djeteta
- individualne potrebe djeteta
- obiteljske i okolinske čimbenike (mrežu podrške)
- različite aspekte roditeljskih sposobnosti i kapaciteta za promjenu
- roditeljske rizike.

Stručni tim CZSS-a temeljem procjene izrađuje plan stručne pomoći za zaštitu dobrobiti djeteta, određuje područja i ciljeve mjera i intervencija te očekivane promjene roditeljskoga ponašanja.

U slučaju narušenih odnosa roditelja međusobno ili roditelja i djece, odnosno manipulativnih ponašanja roditelja ili nemogućnosti ostvarivanja osobnih odnosa s djetetom kada je jedan od roditelja u zatvoru, nužno je uključiti CZSS kako bi dao svoju stručnu procjenu te poduzeo daljnje korake u zaštiti djece.

Pri tome je važno razlikovati povremena neprikladna i manipulativna ponašanja roditelja, koja su česta u situacijama razdvojenoga i(li) konfliktnoga roditeljstva, od namjernoga narušavanja odnosa s drugim roditeljem i manipulativnih ponašanja sa svrhom otuđenja djeteta od drugoga roditelja bez valjana razloga koji bi proizlazio iz sama odnosa djeteta s roditeljem (što je kazneno djelo na štetu djeteta).

Ovisno o prethodnoj procjeni CZSS može direktnim savjetodavnim radom s roditeljem s kojim dijete živi jačati njegove kompetencije i(li) uputiti roditelja i dijete u savjetovalište, obiteljsku terapiju, obiteljsku medijaciju, „školu za roditelje“ i sl., a može i izreći mjere obiteljsko pravne zaštite u svojoj nadležnosti ili dati sudu prijedlog za izricanje mjera koje su propisane obiteljskim zakonom.

U slučaju da **zatvorenik ili zatvorenica ima narušene odnose s drugim roditeljem,**

zbog čega nije u mogućnosti biti u kontaktu sa svojim djetetom može od CZSS-a zatražiti intervenciju. **Potrebno je napisati dopis u kojemu objašnjava svoju situaciju i traži pomoć prilikom uspostavljanja adekvatna kontakta s obitelji.**

Stručni radnik u tome će slučaju **pozvati drugoga roditelja**, osobu s kojim dijete živi ili joj je povjereno na razgovor, a stručni tim CZSS-a će nakon sveobuhvatne obiteljske procjene koja obuhvaća **razgovor s djetetom i pribavljanje mišljenja od stručnjaka s kojima je dijete u kontaktu** (npr. razrednik, psiholog u školi, pedijatar) utvrditi što je u njegovu najboljem interesu.

Kratkotrajne intervencije i savjetovanje mogu biti adekvatno rješenje u slučajevima kada je druga strana spremna na suradnju. Stručnjaci koji su uključeni u proces mogu pružiti podršku kako bi se dijete pripremlilo za ostvarivanje kontakta uz paralelan tretman zatvorenika od strane službenika tretmana s ciljem jačanja roditeljskih vještina u toj situaciji koja je specifična za dijete i za roditelje.

U slučaju da drugi roditelj, osoba s kojom dijete živi ili joj je **povjereno odbija suradnju**, a CZSS procjenjuje da je u interesu djeteta ostvarivanje osobnih odnosa s roditeljem koji je u zatvoru, on može odrediti **mjere obiteljsko pravne zaštite iz svoje nadležnosti**. CZSS može uputiti roditelja u savjetovalište, na obiteljsku medijaciju, u „školu za roditelje“ i sl. kako bi se zaštitile djetetove potrebe i njegovo pravo na održavanje kontakta s oba roditelja. Ovdje je važno za naglasiti da **CZSS nema ovlasti naložiti održavanje osobnih odnosa s obzirom na to da o tome odlučuje sud**. Za pitanja obiteljsko pravne zaštite je nadležan općinski građanski sud.

U ovome slučaju zatvorenik ili zatvorenica imaju nekoliko pravnih opcija.

Mogu predati zahtjev za privremenu mjeru koja regulira ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom (Obiteljski zakon, čl. 532). Ta mjera donosi se žurno te traje tri mjeseca u slučaju da se ne pokrene sudski postupak u tome roku, a ako se pokrene, onda do okončanja navedenoga sudskog postupka koji

regulira susrete i druženja roditelja i djeteta. Sudska odluka koja se donese zakonski je obavezujuća te postoje sankcije ako se ne poštuje.

Sud i CZSS mogu imenovati posebnoga skrbnika radi zaštite pojedinih osobnih i imovinskih prava i interesa djeteta. U ovome slučaju to se odnosi na postupke u kojima se odlučuje o roditeljskoj skrbi, pojedinim sadržajima roditeljske skrbi i osobnim odnosima s djetetom kada postoji spor među strankama. Poseban skrbnik u navedenim će postupcima zastupati interese djeteta (Obiteljski zakon, čl. 240).

Službenik tretmana može u takvim situacijama kontinuirano osnaživati roditelja u njegovim roditeljskim kompetencijama kroz grupni i individualni rad. Što se tiče ostvarivanja prava roditeljske skrbi putem drugih institucija, može zatvorenika potaknuti i pružiti mu pomoć u pisanju dopisa i obraćanju drugim institucijama. **Zatvorenici i zatvorenice su ti koji trebaju pokretati postupke u svoje ime jer su oni roditelji koji imaju pravo i dužnost sudjelovati u djetetovu životu (Obiteljski zakon, čl. 540).**

Važno je još jednom naglasiti da je takav vid podrške namijenjen isključivo zatvorenicima i zatvorenicama koji nisu počinili kazneno djelo na štetu djeteta ili kaznena djela nasilja u obitelji.

- **1. korak – Zatvorenik ili zatvorenica kontaktira stručnoga radnika iz odjela za brak, djecu i obitelj iz mjesno nadležnoga centra za socijalnu skrb (određuje se po prijavljenomu prebivalištu djeteta) kako bi se zatražila obiteljska intervencija.**
- **2. korak – CZSS uspostavlja kontakt s obitelji i provodi stručnu procjenu.**
- **3. korak – Ovisno o procjeni i daljnjem ishodu, ako je procjena pozitivna, a postoji neopravdan otpor drugoga roditelja, zatvorenik ili zatvorenica može kontaktirati sud.**

- **4. korak – Zatvorenik ili zatvorenica može tražiti privremenu mjeru za reguliranje osobnih odnosa, ali onda ima rok od tri mjeseca da pokrene sudski postupak kojim će regulirati odnose s djecom.**
- **5. korak – Zatvorenik ili zatvorenica može direktno pokrenuti sudski postupak o reguliranju osobnih odnosa roditelja i djece.**

Ako je to nužno radi zaštite dobrobiti djeteta, sud može:

- **ograničiti ili zabraniti osobne odnose s djetetom**
- **odrediti da se osobni odnosi odvijaju pod nadzorom stručne osobe koju imenuje CZSS.**

U slučaju da se odredi mjera osobnih odnosa pod nadzorom, stručna osoba priprema dijete za ostvarivanje osobnih odnosa pod nadzorom, prisustvuje svakomu kontaktu, prati međusobnu komunikaciju te pomaže djetetu i roditelju da uspostave ponovni kontakt. CZSS prati provođenje te mjere i ako kontakt s roditeljem predstavlja djetetu intenzivan psihički stres ili je ugrožen djetetov tjelesni i mentalni razvoj, predložiti će sudu zabranu ostvarivanja osobnih odnosa.

Ako je to prema procjeni stručnoga tima nužno radi zaštite dobrobiti djeteta, a zbog rizika na strani jednoga ili obaju roditelja ili djeteta, CZSS može izreći neku od mjera iz svoje nadležnosti:

- 1. Žurna mjera izdvajanja i smještaja djeteta izvan obitelji** izriče se u slučaju kada su ugroženi život i zdravlje djeteta, npr. zlostavljanje djeteta, nasilje u obitelji.
- 2. Upozorenje roditeljima na pogreške i propuste u ostvarivanju skrbi o djetetu.** Ako su propusti roditelja blažega karaktera, roditelje se može uputiti na zdravstvene, edukativne i druge stručne programe i usluge za

potporu roditeljstvu i razvoju djeteta, npr. nemogućnost dogovora o cijepljenju djeteta, nemogućnost dogovora na koji će se način objasniti djetetu da je drugi roditelj u zatvoru.

- 3. Stručna pomoć i potpora u ostvarivanju skrbi o djetetu** mjera je koja se može izreći kada roditelji nisu u mogućnosti samostalno ostvarivati roditeljsku skrb u cijelosti ili djelomično, pri čemu je ugrožen razvoj djeteta. Rješenje o provođenju mjere može sadržavati uputu roditeljima i djetetu da zatraže odgovarajuće liječenje, kao i da se uključe u odgovarajuće zdravstvene, obrazovne i psihosocijalne programe.

Primjer slučaja kada bi se mjera mogla izreći: otac djeteta na izvršavanju je kazne zatvora, a majka bez opravdanih razloga odbija mogućnost ostvarivanja kontakta oca s djetetom putem video-poziva, odnosno svaki put kada je dogovoren kontakt nalazi opravdanje da se kontakt ne održi (bolest djeteta, produženi rad na poslu i sl.). Stručni tim CZSS-a procijenio je da je zbog dosadašnjega odnosa oca i djeteta u djetetovu najboljem interesu s obzirom na dob da se kontakti ostvaruju. Kod djeteta se u zadnjih nekoliko mjeseci manifestiraju psihosomatske teškoće u vidu noćnoga mokrenja, povraćanja, a u kontaktu sa psihologom izražava snažan doživljaj odbačenosti od strane oca, strah i ljutnju.

- 4. Intenzivna stručna pomoć i nadzor nad ostvarivanjem skrbi o djetetu** izriče se kada je djetetov razvoj ozbiljno ugrožen, ali su roditelji spremni i sposobni slijediti upute i u kraćem vremenu promijeniti ponašanje te omogućiti nesmetan nadzor kako bi se spriječilo izdvajanje djeteta iz obitelji. Primjer slučaja kada bi se mjera mogla izreći: otac djeteta je na izvršavanju kazne zatvora zbog nasilja u obitelji. Bio je fizički nasilan prema majci djeteta. Roditelji nisu razvedeni i nastavit će živjeti zajedno. Majka je nedovoljno kritična prema ponašanju oca djeteta i smatra da ako nije bio direktno nasilan prema djetetu, dijete nije izloženo

riziku. Uz kaznu zatvora ocu je izrečena i mjera obveznoga psihosocijalnoga tretmana koja se provodi u kaznionici. Oba roditelja su voljna surađivati, a tijekom provođenja psihosocijalnoga tretmana otac je stekao uvid u svoje ponašanje, svjestan je kako posljedice njegovih djela utječu na suprugu i dijete te je spreman na suradnju i promjenu svojega ponašanja.

S obzirom na visoke rizike na strani roditelja provođenje te mjere pretpostavlja intenzivan kontakt s obitelji. Savjetodavni rad uključuje praćenje dinamike partnerskih i roditeljskih odnosa, paralelan rad s majkom (CZSS) i ocem (nadležni službenik ili službenica tretmana u zatvoru ili kaznionici), praćenje korištenja pogodnosti izlaska. Važno je pratiti ponašanje roditelja i dinamiku odnosa obaju roditelja i djeteta te ostvariti suradnju s ustanovom koju dijete pohađa. Temeljem prikupljenih sveobuhvatnih informacija o ponašanju djeteta kroz razmjenu informacija donose se odluke o individualnome planu i programu provođenja te mjere.

Kod određivanja svih mjera za zaštitu osobnih prava i dobrobiti djeteta prigodom procjene koriste se zakonom propisani instrumenti za procjenu rizika za sigurnost djeteta i procjena rizika za psihosocijalni razvoj djeteta. Stručni tim procjenjuje kada i u kojim okolnostima će izreći koju mjeru s obzirom na rizike i kapacitete roditelja za promjene.

Mjeru stručne pomoći i potpore te mjeru intenzivne stručne pomoći i nadzora provode stručnjaci CZSS-a ili vanjski suradnici koje CZSS ovlasti u skladu s individualnim planom provođenja, koji se za svaku pojedinu obitelj radi u suradnji s roditeljima, djetetom (u skladu s njegovom kronološkom dobi) te drugim stručnjacima koji su uključeni u provođenje.

Radi zaštite interesa djeteta izuzetno je važno da, ako se osobni kontakti roditelja i djeteta ostvaruju u zatvoru ili kaznionici te putem video-poziva, način ostvarivanja kontakta i međusobni odnos roditelja

i djeteta prati službenik odjela tretmana, a tijekom korištenja pogodnosti stručni radnik CZSS-a ili voditelj mjere, ako je ona izrečena, te da po potrebi razmjenjuju informacije i žurno poduzimaju intervencije i mjere iz svoje nadležnosti.

U slučajevima kada se održavaju dječji posjeti, a roditelji se tijekom posjeta sukobljavaju te sukob eskalira, odmah treba prekinuti daljnje održavanje kontakta te obavijestiti nadređene koji su nadležni za kontaktiranje

s CZSS-om. Žurno i bez odgode kontaktira se CZSS prema prebivalištu djeteta. Također, ako službenik tretmana nije prisutan tijekom posjeta, pravosudna policija trebala bi prenijeti informacije o sukobu i prekidu posjeta onom službeniku ili službenici tretmana koji je nadležan za zatvorenika ili zatvorenicu (čiji je posjet prekinut zbog sukoba) kako bi imao uvid u obiteljsku situaciju svojega korisnika ili korisnice.

10

Mreža podrške

U nastavku možete pronaći ustanove i organizacije koje možete uključiti u svoj rad ili kojima možete preusmjeriti obitelji zatvorenika i(li) zatvorenica u slučaju različitih poteškoća. Ukratko je opisan njihov djelokrug i usluge koje se kod njih mogu dobiti s obzirom na poteškoće o kojima je riječ.

ŠTO JE MOGUĆE OSTVARITI U CZSS-U?

U kontekstu situacije kada se jedan roditelj nalazi u zatvoru, u CZSS-u se mogu dobiti **usluge savjetovanja, osnaživanja i potpore u roditeljskim i partnerskim odnosima**. Ta se usluga može ostvariti na odjelu obiteljsko pravne zaštite, a u slučaju da je na izazovima potrebno raditi duži period, stručni će djelatnik CZSS-a obitelj uputiti u obiteljski centar ili neku organizaciju koja je posvećena pružanju pomoći i potpore u roditeljstvu i partnerskim odnosima.

SOCIJALNE USLUGE

- **Prva socijalna usluga (informiranje i početna procjena potreba)**
- **Usluge savjetovanja i pomaganja**
- **Usluge psihosocijalne podrške**
- **Usluge obiteljske medijacije**

Kada se obitelj nađe u **teškoj materijalnoj situaciji**, što je vrlo čest slučaj, jer je obično osoba u zatvoru glavni hranitelj obitelji, onda se mogu obratiti odjelu za novčana davanja kako bi osigurali novčanu pomoć.

Ta se usluga naziva Zajamčena minimalna naknada. Osim nje također postoji jednokratna naknada za slučajeve kada je obitelj ugrožena nekom trenutačnom poteškoćom. Jednokratna se naknada **može tražiti u slučajevima kada obitelj nema financijskih sredstava za posjet roditelju koji se nalazi na izdržavanju kazne**. Potrebno je, uz obveznu dokumentaciju predati zahtjev u mjesno nadležni CZSS (vrijedi za ostvarivanje svih prava) i obrazložiti razloge traženja pomoći.

NOVČANA POMOĆ

- **Zajamčena minimalna naknada**
- **Naknada za troškove stanovanja**
- **Pravo na troškove ogrjeva**
- **Jednokratna naknada**

Za novčanu pomoć radi subvencioniranja putnih troškova za posjete možete se također obratiti i zakladi Hrvatska za djecu na adresu Park Stara Trešnjevka 4, 10000 Zagreb, putem telefona + 385 1 3657 901 ili na email: info@zhzd.hr, a ostale informacije možete provjeriti na njihovim internetskim stranicama: www.zhzd.hr.

OBITELJSKI CENTAR

Obiteljski centri nalaze se u svim županijama, a organizirani su u sklopu centara za socijalnu skrb. Pružaju usluge savjetovanja: individualno savjetovanje, bračno i(li) partnersko savjetovanje, obiteljsko ili roditeljsko savjetovanje osobama.

- kojima je potrebna stručna podrška i pomoć
- koje žele bolje upoznati i razumjeti sebe
- roditeljima koji žele poboljšati svoj odnos s djecom
- trudnicama
- roditeljima koji žele poboljšati roditeljske vještine
- obiteljima u krizi
- obiteljima i parovima s problemima u odnosu i međusobnoj komunikaciji
- roditeljima u visoko konfliktnim međusobnim odnosima
- mladima s problemima u ponašanju
- osobama s invaliditetom
- parovima koji žele stupiti u brak ili poboljšati postojeći
- potencijalnim posvojiteljima
- žrtvama nasilja
- partnerima koji žele naučiti nenasilne načine rješavanja sukoba

Kada se možete obratiti obiteljskomu centru?

Možete mu se obratiti u svim situacijama kada je vama ili vašoj obitelji potrebna stručna pomoć i potpora – u vezi s brakom, roditeljstvom ili nošenjem sa svakodnevnim izazovima. Važnost je obiteljskih centara u poticanju odgovorna roditeljstva i skrbi o članovima obitelji, pozitivna ozračja za obitelji, posebice za djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom, kao temelja za uspostavu pozitivne obiteljske atmosfere i preduvjeta za psihički rast i razvoj.

Obiteljski centri zapošljavaju timove stručnjaka sastavljene od: psihologa, defektologa (socijalnih pedagoga, logopeda), socijalnih radnika i pravnika.

Obiteljski centri pružaju širok spektar usluga od različitih preventivnih programa usmjerenih na jačanje i učenje roditeljskih

vještina do usluga psihosocijalnoga savjetovanja, obiteljske medijacije, psihosocijalnih tretmana radi prevencije nasilnoga ponašanja, kontakte pod nadzorom i druge usluge namijenjene djeci, mladima, roditeljima, ali i obiteljima u krizi, čime se proširuje njihova djelatnost od preventivne na tretmansku s ciljem smanjenja rizika u obitelji.

Usluge savjetovanja, radionice, predavanja i tribine koje provode obiteljski centri za korisnike su besplatne.

PRAVOBRANITELJICA ZA DJECU

Ured pravobraniteljice za djecu od 2006. godine aktivno zagovara prava djece čiji su roditelji u sukobu sa zakonom i govori o važnosti održavanja povezanosti i odnosa djeteta i roditelja koji je na izdržavanju kazne zatvora. Pri tome naglašava da je nužno pružati pomoć i podršku obitelji u vrijeme kad je jedan njezin član u zatvoru. Djeca, roditelji i svi drugi mogu se obratiti Uredu pravobraniteljice za djecu za dodatnu podršku, pomoć, informaciju ili savjet u ostvarivanju djetetovih prava.

Kada i kako se obratiti pravobraniteljici za djecu?

Pravobraniteljici za djecu mogu se javiti svi koji žele upozoriti na slučajeve povreda prava djeteta. Prijave se mogu odnositi na povrede prava pojedinoga djeteta ili na opće pojave koje ugrožavaju prava i interese djece. Posebnu pozornost pravobraniteljica posvećuje prijavama koje joj upute djeca.

Prijave se mogu podnijeti usmeno, telefonom ili osobno te u pisanome obliku:

- poštom na adresu: Pravobraniteljica za djecu, Teslina 10, 10000 Zagreb
- na faks broj: + 385 1 4921 277
- na email: info@dijete.hr
- na posebni email samo za djecu: mojglas@dijete.hr

U prijavi je potrebno navesti svoje:

ime, prezime i adresu; ime, prezime, dob i adresu djeteta; naziv tijela na koje se odnosi pritužba; opis problema; u čemu se sastoji povreda prava djeteta.

Uz navedene podatke potrebno je priložiti kopije akata donesenih u postupku i ostalih dokumenata. Ured pravobraniteljice za djecu razmatra i anonimne podneske.

Što može pravobraniteljica?

U obavljanju poslova iz svojega djelokruga pravobraniteljica je ovlaštena upozoravati, predlagati i davati preporuke nadležnim tijelima državne uprave, tijelima lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravnim i fizičkim osobama, kao i zahtijevati izvješća o poduzetim mjerama. U raznim prilikama obavještava djecu, njihove roditelje i skrbnike o pravima djece i načinima njihove zaštite. Procijeni li potrebnim, može potaknuti donošenje i izmjene zakona koji se odnose na prava i zaštitu djece.

Ako u obavljanju dužnosti sazna da je dijete izvrgnuto nasilju, zlostavljanju, izrabljivanju ili zanemarivanju, podnijet će prijavu nadležnomu državnom odvjetništvu i obavijestiti centar za socijalnu skrb.

Pravobraniteljica i njezini suradnici susreću se s djecom na raznim mjestima i u raznim institucijama u kojima su djeca smještena ili se kratkotrajno nalaze, što uključuje zatvore i kaznionice.

Iako proučava i procjenjuje odluke koje se odnose na djecu, pravobraniteljica ne može mijenjati sudske odluke ili odluke drugih tijela niti je ovlaštena za odvjetničke poslove. Ne može zastupati stranke u upravnome i sudskome postupku niti davati pravne savjete. Zbog toga se oni koji trebaju pravno zastupanje ili pravni savjet trebaju obratiti odvjetniku.

Organizacije civilnog društva

HRABRI TELEFON

Hrabri telefon nevladina je i neprofitna organizacija koja pruža direktnu pomoć i podršku zlostavljanoj i zanemarenoj djeci i njihovim obiteljima. Postoji besplatna telefonska linija za roditelje koju se može nazvati te dobiti pomoć i podršku vezanu uz roditeljstvo.

Linija za roditelje dostupna je svakim radnim danom od 9 do 20 sati na besplatnome broju telefona 0800 0800. Roditelji se također mogu javiti i putem chata Hrabrog telefona (www.hrabritelefon.hr) svakim radnim danom od 15 do 20 sati te se obratiti putem e-maila: savjet@hrabritelefon.hr.

Postoji i savjetovalište za roditelje i djecu u sklopu kojega se provodi individualno savjetovanje roditelja i djece, škola za roditelje te tematska predavanja. Za termin se roditelji mogu naručiti putem telefona + 385 1 6117 190. Sve su usluge Savjetovališta besplatne.

UDRUGA ZA UNAPREĐENJE KVALITETE ŽIVLJENJA LET

Udruga za unapređenje kvalitete življenja LET od 2003. godine kontinuirano djeluje s ciljem unapređenja kvalitete života ranjivih i bolesnih osoba, zaštite ljudskoga zdravlja, prevencije nastanka bolesti i socijalne isključenosti te unapređenja i pružanja usluga socijalne i zdravstvene skrbi. LET svoje aktivnosti razvija u tri glavna područja: javno zdravstvo, socijalna skrb te promocija i zaštita ljudskih prava.

U djelovanju na području socijalne skrbi najvažniji su programi usmjereni prema potpori jednoroditeljskim obiteljima te resocijalizaciji i jačanju roditeljskih vještina bivših zatvorenika. Udruga provodi savjetovanja o roditeljskim vještinama te organizira stručne radionice kojima je cilj jačanje roditeljskih kompetencija, učenje o teškoćama s kojima

su suočena djeca čiji su roditelji bili u zatvoru, poboljšanje odnosa i komunikacije te ublažavanje negativnih efekata separacije.

Sve aktivnosti besplatne su za korisnike, a za sve potrebne informacije možete se javiti putem e-mail adrese: let@udruga-let.hr ili putem telefona: +385 1 5803-726.

Vise informacija može se naći na internet-skim stranicama: www.samohrani.com i www.udruga-let.hr

UDRUGA RODITELJA „KORAK PO KORAK”

Udruga roditelja „Korak po korak“ nevladina je i neprofitna udruga koja podupire razvoj demokratskih odnosa u društvu kroz zaštitu, poštovanje i zalaganje za prava i interese djece i obitelji te jačanje glasa roditelja u kreiranju politika i odluka koje se tiču djece i obitelji. Jedan od najistaknutijih programa udruge jest program Uključeni roditelji koji se provodi s ciljem doprinosa smanjenju diskriminacije i povećanoj integraciji bivših zatvorenika te njihovih obitelji kroz jačanje osobnih, roditeljskih i partnerskih resursa. Projekti Uključene zajednice i Uključiva podrška provode se u sklopu programa Uključeni roditelji, a cilj je senzibilizirati, povezati i kapacitirati organizacije civilnoga društva za usluge koje pridonose kvalitetnom postpenalnom prihvatu u lokalnoj zajednici, podići spremnost lokalnih ustanova i zajednice za kvalitetniji postpenalni prihvata te pridonijeti uspješnoj resocijalizaciji (bivših) zatvorenika kroz individualni psihosocijalni rad s korisnicima.

Udruga roditelja „Korak po korak” možete kontaktirati na adresi: Ilica 73, 10 000 Zagreb te putem e-maila: info@udrugaroditeljakpk.hr ili na telefon: + 385 1 4855 578.

RODITELJI U AKCIJI – RODA

Udruga Roda provodi različite aktivnosti koje su namijenjene poboljšanju položaja djece čiji se roditelji nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Programi su raznoliki te iz različitih perspektiva pokušavaju utjecati na dobrobit roditelja zatvorenika i djece. Od 2013. godine pa do sada Roda je provela brojne projekte s različitom tematikom i područjem djelovanja. Ciklus projekata Neprekinuta veza bavi se jačanjem roditeljskih vještina zatvorenika i zatvorenica kroz grupe podrške, sufinanciranjem troškova dječjih posjeta kaznenomu tijelu, različitim tematskih edukacijama i radionicama za službenike i zatvorenike, uređivanjem prostora dječjih posjeta te mnogim drugim aktivnostima. Ciklus projekata Rešetke nisu prepreke i Ma#me bavio se jačanjem vještina zapošljivosti zatvorenika i zatvorenica te društvenim inovacijama i poduzetništvom u kaznionicama koje je uključivalo stvaranje novih proizvoda inspiriranih radom zatvorenika. Nadalje, Roda sudjeluje u Čitateljskome programu za zatvorenike i djecu koji se provodi s Hrvatskim čitateljskim društvom, u kojemu se potiču kontakti zatvorenika i djece kroz čitanje bajki. Također, Roda je partner u uvođenju video-poziva u kaznenim tijelima kojima se omogućuju dodatni kontakti roditelja zatvorenika i djece. Svojim radom zalaže se da se kaznena tijela što više prilagode djeci te omoguće što intenzivnije kontakte roditelja koji se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i njihove djece.

Ako imate kakvih prijedloga, slobodno nam se obratite na e-mail: roda@roda.hr, a ako želite saznati više o aktivnostima Rode posjetite našu internetsku stranicu www.roda.hr.

Literatura

- Berk, L. E. (2007) Psihologija cjeloživotnog razvoja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- COPING: Children of prisoners, Interventions and mitigations to strengthen mental health (2013) Ur. Jones, A. D. i Wainaina-Wožna, A. E., Sveučilište u Huddersfieldu, str. 451.
- Courses.edx.org (2020) Child Protection: Children's Rights In Theory And Practice. [online] Dostupno na: <https://courses.edx.org/login?next=/courses/courseware/v1%3AHarvardX%2BFXB001%2B2T2018/courseware/fa301aabde39467fa7d0c7cbe56639d4/6d-98b43c52654065bb8d406b7c66cb28/> (Datum pristupa: 25.7.2019.).
- Daty, T. (2016) Family Relationships and the Incarcerated Individual. [Blog] EBP Society. Dostupno na: <https://www.ebpsociety.org/blog/education/221-family-relationships-incarcerated-individual> (Datum pristupa: 15.1.2020.).
- Djeca čiji su roditelji u zatvoru: Europska stajališta o dobroj praksi (2015) ur. Gabelica Šupljika, M. hrvatsko izdanje priručnika Children of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice (2014) Zagreb: Pravobranitelj za djecu RH; Pariz: Children of Prisoners Europe.
- Education.vic.gov.au (2019) Identify child abuse. [online] Dostupno na: <https://www.education.vic.gov.au/school/teachers/health/childprotection/Pages/identify.aspx> (Datum pristupa: 25.2.2020.).
- Franc, K. (2018) Zlostavljanje i zanemarivanje djece. Završni rad. Učiteljski fakultet, Odsjek za odgojiteljski studij, Čakovec.
- Gabelica Šupljika, M. (2019) Zločin nije njihov, a kazna? – Prava i potrebe djece čiji su roditelji u zatvoru. Izlaganje s edukacije za službenike zatvorskega sustava u sklopu projekta Neprekinute veze, Roditelji u akciji – Roda.
- Hairstone, C. (2007) Focus on Children with Incarcerated Parents: An Overview of the Research Literature. [online] The Annie E. Casey Foundation. Dostupno na: https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/15158/AECasey_Children_IncParents.pdf?sequence=2 (Datum pristupa: 26.07.2019.).
- Korać Graovac, A. (2017) Od zajedničkog do samostalnog ostvarivanja roditeljske skrbi i natrag – kako zaštititi prava djece i roditelja. Zagreb: Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, VIII (posebni broj), str. 51–73. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/191514> (Datum pristupa: 23.7.2019.).
- Laklija, M., Pećnik, N. i Sarić, R. (2005) Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja, Ljetopis socijalnog rada, 12 (1), str. 7–38. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2130> (Datum pristupa: 05.7.2019.).
- Mayo Clinic (2018) Child abuse – Symptoms and causes. [online] Dostupno na: <https://www.mayoclinic.org/diseases-conditions/child-abuse/symptoms-causes/syc-20370864> (Datum pristupa: 25.2.2020.).
- Narodne novine (2015) Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19) Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon> (Datum pristupa: 9.7.2019.).
- Narodne novine (2013) Zakon o socijalnoj skrbi (NN 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17, 130/17, 98/19) Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (Datum pristupa: 05.07.2019.).
- Narodne novine (1999) Zakon o izvršavanju kazne zakona (NN 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13, 98/19) Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora> (Datum pristupa: 09.07.2019.).
- Opći komentar br. 14 (2013) o pravu djeteta da njegovi ili njeni najbolji interesi moraju imati prednost (čl. 3. st. 1.) (2013) [online] Odbor za prava djeteta. Dostupno na: <https://dijete.hr/dokumenti/medunarodni-dokumenti/opci-komentari-odbora-za-prava-djeteta-un-a/> (Datum pristupa: 16.07.2019.).
- Papa Plus: Supporting the bond between children and imprisoned dads (2018) [video] režirala B. Smith. Children of Prisoners Europe - COPE. Dostupno na: <https://childrenofprisoners.eu/papa-plus-supporting-the-bond-between-children-and-imprisoned-dads/> (Datum pristupa: 25.2.2020.).

Pravobranitelj za djecu (2016) Preporuke pravobraniteljice za djecu u 2016. – Zaštita interesa djece – razno. [online] Dostupno na: <https://dijete.hr/preporuke-pravobraniteljice-2/preporuke-pravobraniteljice-za-djecu-u-2016-zastita-interesa-djece-razno/> (Datum pristupa: 18.02.2020.).

Profaca, B. (2016) Traumatizacija djece i mladih, *Ljetopis socijalnog rada*, 23 (3), str. 345–361. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i3.143> (Datum pristupa: 17.7.2019.).

Robertson, O. (2012) Collateral Convicts: Children of incarcerated parents Recommendations and good practice from the UN Committee on the Rights of the Child Day of General Discussion 2011. [online] Quno.org. Dostupno na: http://www.quno.org/sites/default/files/resources/ENGLISH_Collateral%20Convicts_Recommendations%20and%20good%20practice.pdf (Datum pristupa: 21.1.2020.).

Središnji državni portal (2019) Prava djeteta. [online] Dostupno na: <https://gov.hr/moja-uprava/obitelj-i-zivot/roditeljstvo/prava-djeteta/531> (Datum pristupa: 18.2.2020.).

Unicef.hr (n.d) Konvencija o pravima djeteta. [online] Dostupno na: https://www.unicef.hr/wpcontent/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf (Datum pristupa: 18.7.2019.).

Who.int (n.d.) Violence against children. [online] Dostupno na: https://www.who.int/health-topics/violence-against-children#tab=tab_1 (Datum pristupa: 25.2.2020.).

Zanemarivanje djece (2010) [publikacija] Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/zanemarivanje-djece/> (Datum pristupa: 17.7.2019.).

ISBN: 978-953-8131-20-2